MEDELTIDS-MINNEN FRÅN ÖSTERGÖTLAND

UTGIFNA
AF
OTTO JANSE

STOCKHOLM 1907
JUSTUS CEDERQUISTS FÖRLAG

Kalin
11/11 '42

MEDELTIDSMINNEN

FRÅN

ÖSTERGÖTLAND

UTGIFNA AF

OTTO JANSE

MED 100 BILDER I LJUSTRYCK OCH AUTOTYPI
efter förlagets originalfotografier

STOCKHOLM 1906
JUSTUS CEDERQUISTS FÖRLAG

Stockholm 1906
Justus Cederquists Kemigr. Anst.
Bok- & Ljustryckeri.

FÖRORD.

Såsom en produkt af mänskligt förstånd, mänsklig fantasi och vilja är ju fornminnena i viss mån människorna själfva. De senaste artiondenas storartade resultat inom arkeologien hafva också nogsamt visat, hvilket värdefullt material fornminnena äro för kännedomen om våra förfäders kultur och lif. Men då det vetenskapliga värdet och intresset i väsentlig mån beror på de skilda föremålens inbördes sammanhang, deras allmänna utveckling o. s. v., är det tydligt, att det nyvaknade intresset för våra fornminnen rundt om i landet skulle vara betjänt af en vetenskapligt ordnad utställning af föremål, för tillfället hemtade just från de olika landskyrkorna. Af sådana skäl väcktes tanken på att i samband med Konst- och Industriutställningen i Norrköping innevarande år anordna en utställning af representativa medeltidsföremål från Östergötland. Konst- och Industriutställningen tog den Kulturhistoriska utställningen på sitt program, Landshöfdingen Grefve Douglas, Biskop Charleville och Riksantikvarien Hildebrand visade på flera sätt sitt intresse för saken och stiftets prästerskap ställde sig välvilligt till företaget, i flera fall aktivt understödjande det.

Under sådana omständigheter tillkom den kulturhistoriska utställning, hvaraf de flesta och bästa föremål jämte en del märkligare östgötaföremål från Statens Historiska Museum blifvit i bild och ord sammanförda till föreliggande arbete.

De olika grupperna — af flera skäl kunde ej på långt när allt af intresse medtagas — i denna utställning må ock här inledningsvis omnämnas.

Såsom medeltidslagarne och språket visa forminnena ej allenast samband med den allmänna kulturen utan också säregna drag. Runhällen fig. I, utan tvifvel utställningens äldsta föremål, visar en *ornamentik,* som i sina hufvuddrag torde kunna betecknas såsom samnordisk-irisk-angelsaksisk. I Uppland återfinnes denna ornamentik på stående runstenar, sådana om hvilka det i Eddan heter, "sällan *stånde* stenar *vid vägen*, reste dem ej son åt fader," under det att runhällar sådana som den här afbildade, hvilka nästan uteslutande förekomma i Östergötland, synas hafva varit liggande grafhällar, som endast funnits i kyrkan eller å kyrkogården

Hvad som alltså i Uppland i vissa afseenden bär hedendomens drag, visar sig i Östergötland vara en kristen produkt och än mera, runhällen från östra Skrukeby synes kunna betraktas såsom ett minne af en kristendom, byggd på irisk-angelsaksiska element, oberoende af den vesterländska fastlandskulturen. Att denna kultur äfven satt sin prägel på samtidens träornamentik är a priori antagligt och tydligt. De ornerade trästockarne och bräderna (fig. 2—7) från en del romanska stenkyrkor kunna också uppvisa samband därmed (jfr. djurhufvudet å fig. 3 samt träornamentikens punktliknande afslutningar med fig. 1.) Å fig. 4, 5 o. 6 synes dock ett nytt element, akantusbladet komma in i ornamentiken, hvilket i fig. 7 blifvit stiliseradt. Det är den västerländska fastlandsornamentiken som allt mer gör sig gällande.

De medeltida Svenska *kyrkdörrarne* utmärka sig framför andra genom sitt järnsmide. Sådana dörrar som Rogslösadörren (fig. 8) och Väfversundadörren (fig. 9) torde, särskildt genom sina rika legendariska framställningar, sakna motstycke i det öfriga Europa, liksom dörren från Fornåsa (fig. 10) och dörren

från östra Skrukeby (fig. 11) genom sin ornamentala smidesprakt äro synnerligen intressanta. Såväl Rogslösa- som Väfversundadörren äro tillverkade af personer, som äfven på andra orter utöfvat sin konst. Några småländska kyrk-kistor, prydda med järnsmide, visa nämligen i detaljerna en omisskännelig likhet med Rogslösadörren, under det att Väfversundadörrens mästare, Åsmunder, både i ord och gerning visar sig äfven vara mästare till en liknande dörr i Västergötland och en i Småland.

En annan grupp af kyrkliga fornminnen med lika rika som säregna drag äro de svenska romanska *dopfuntarna*, så t. ex. funten från Gistad (fig. 14), som med italienska eller måhända rent af österländska motiv dock visar sig vara tillverkad på Gotland och hamnat i en kyrka några mil från Linköping.

Dopfuntarnas rika kulturhistoriska material skall helt säkert, då det en gång blir samladt och genomarbetadt, lämna synnerligen värdefulla upplysningar bland annat om nu okända kyrkliga inflytelser under den äldre medeltiden.

Träskulpturen var på utställningen representerad af hufvudsakligen Kristus- och Madonnabilder, valda med särskild tanke på den allmänna utvecklingen. I sin inbördes jämförelse äro de bildskrifter af största värde för kännedomen om olika tiders uppfattning, vi kunna t. ex. afläsa, huru den äldre medeltiden på ett naivt och kritiklöst sätt sökte gifva uttryck åt det gudomliga majestätet och huru denna uppfattning så småningom ändras för att omsider mynna ut i renässansens verklikhetssträfvan och — reformationen; och huru mycket skulle ej dessa serier kunna ännu kompleteras genom dylika föremål från kyrkvindar!

I det s. k. Birgittarummet sökte den kulturhistoriska utställningen genom allehanda *Birgittaminnen* gifva relief åt en af de märkligaste kulturhistoriska företeelserna inom medeltidens Östergötland och Sverige.

Utställningen kunde äfven uppvisa en del prof på medeltida guldsmeds- och textilkonst, ej allenast statliga prof på tek-

nisk färdighet, utan äfven i hög grad belysande för de politiskt-religiösa förhållandena under medeltidens senare del; på messhakar, på altarprydnader och korkåpor prunka de adligas vapen vid sidan af gudomliga emblem, vittnande om "de stores" själfmedvetande i ett mestadels kungalöst land.

Förutom alla dessa oskrifne vittnesbörd om vår medeltids kultur lämnas här äfven några prof på boklärde mäns verk, såväl skrifna som tryckta. Slutligen bör anmärkas att några få märkligare föremål från 1500- och 1600-talet (fig. 90—94) medtagits bland medeltidsminnen från Östergötland.

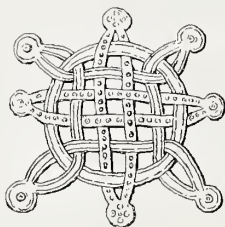

Fig. 1

GRAFKISTA

(rekonstruerad)

Locket från Östra Skrukeby kyrka, sidohällen från Väfversunda kyrka, Östergötland

Fig. 1

Kistan, särskildt locket har en för norden under den senare vikingatiden karaktäristisk ornamentik, hvilken sannolikt uppstått under iriskt-angelsaksiskt inflytande, oberoende af den samtida västerländska ornamentiken med dess växt- och djurornament. Två drakliknande djur, å hvilkas kroppar runor äro ristade och som äro sammanbundna af en kringelliknande figur, det s. k. iriska kopplet, bilda å locket ornamentikens stomme. Då emellertid ej allenast runskriftens innehåll: *Sven och Inge läto göra kummel efter Vibjörn sin gode fader, Gud hjälpe själ hans,* utan också alla de fragment af dylika runstenar, som författaren känner, återfinnas i eller invid kyrkor (inom kyrkogårdsmuren), måste kistan betraktas såsom ett minne af ett kristet, sannolikt iriskt-angelsaksiskt inflytande.

Runristade lock af denna form och utstyrsel förekomma nästan uteslutande i Östergötland.

Locket, som är från 1000-talet, och sidohällen äro i det närmaste samtida.

Längd 1,86 meter.

Fig. 1

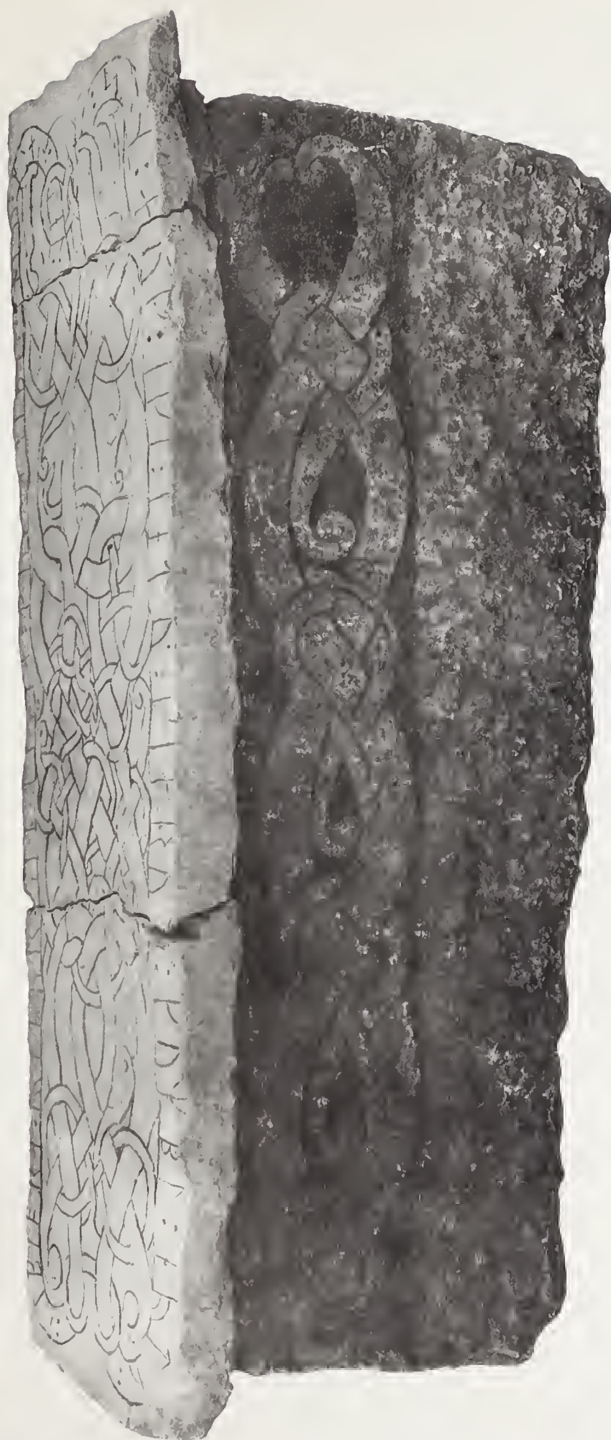

Fig. 2—7

Fragment af ornerade träskoningar på romanska stenkyrkor i Östergötland

Fig. 2—7

Af den medeltida litteraturen synes framgå, att de första kyrkorna i Norden i regel varit träbyggnader. De äldsta norska träkyrkorna liksom de äldsta fynden af träkyrkor i Sverige (fyndet från Hemse, Gotland) och Danmark visa hän på, att dessa kyrkor, som åtminstone i flere fall varit af s. k. stafkonstruktion, också varit prydda med den nnder de ifrågavarande tiderna i norden lefvande ornamentiken. Sedan stenkyrkor under västerländskt inflytande på 1100-talet mera allmänt började byggas, skaffade sig den gamla träorneringskonsten existensmöjlighet genom en på stenkyrkans mur lagd träskoning bestående af en stock och ett mot denna lutadt bräde, som med sin andra långsida var fäst vid yttertakets nedersta kant. (jfr fig. 2 a och 2 b).

Större eller mindre rester af dylika träskoningar äro kända från Västergötland, Gotland, Småland samt Östergötland och lämna viktiga bidrag till tidens konst- och kulturhistoria. De här afbildade ornerade stockarne och bräderna äro alla anträffade inom Östergötland och visa olika stadier i en fortgående utveckling af rent nordiska motiv under uppblandning af västerländska växt- och djurornament.

Sålunda visar brädet (fig. 3) från Hagebyhöga kyrka, som saknar bladornering, ett rent nordiskt-iriskt djurhufvud. Fig. 4 likaledes från Hagebyhöga visar en första tillsats af outvecklade blad under det fig. 5 har uteslutande denna bladornering. I fig. 6 är arkantusbladet fullt utbildadt, under det fig. 7 visar samma ornament stiliseradt.

Fig. 2 a. Genomskärning af en romansk stenkyrkas öfre parti med träskoning (det svarta partiet.)
„ 2 b. Träskoningen å fig. 2 a i förstorad skala.
„ 2 c. Parti af samma träskonings yttersida, Väfversunda kyrka Ö. G.
„ 3. Orneradt bräde från Hagebyhöga kyrka Ö. G. Brädet, som under senare tid insatts i yttertaket såsom underlag för spånbeklädnaden, har orneringen synlig från kyrkvinden.
„ 4. Orneradt bräde från Hagebyhöga kyrka Ö. G. Nu i Statens Historiska Museum.
„ 5. Parti af ornerad stock (såsom 2), Väfversunda kyrka Ö. G. Synlig å kyrkvinden.
„ 6. Parti af ornerad stock (såsom 2), Heda kyrka Ö. G.
„ 7. Orneradt bräda, Nässja kyrka Ö. G. Nu i Statens Historiska Museum.

Fig. 2 – Fig. 7

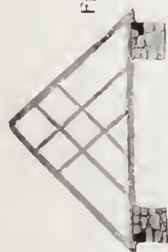

Fig. 2a

Fig. 2b

Fig. 2c

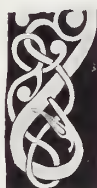

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

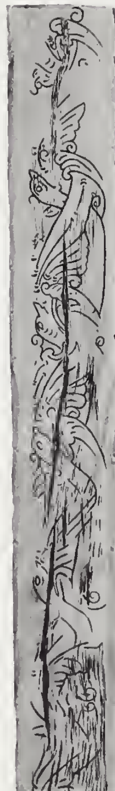

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Järnbeslagen dörr från Rogslösa kyrka, Östergötland

Fig. 8

Å det halfrunda fältet öfverst (tympanonfältet) synes en scen ur legenden om den helige Hubertus (el. Eustachius?): den vilde och hedniske jägaren är på jakt, blåsande i jakthornet, med hundarne och jaktfalken förföljer han villebrådet,en hjort (= Kristus). Om Hubertus vet man bland annat, att han särskildt i Ardennertrakterna dyrkades såsom ett jaktens helgon och att man till honom där brukade offra förstlingen af jaktbytet för hvarje år och tionden af allt slags vildt.

Å den stora rektangulära ytan nedanför denna scen sitter dörringen, omgifven af smärre ringar, ställda i tvänne koncentriska cirklar.

Nedtill å detta fält synes ett träd, en kvinna med en kvist i ena handen samt en orm, måhända en primitiv framställning af syndafallet, vidare djäfvulen, som drager en gråtande kvinna i håret, (syndens straff?) och slutligen ärkeängeln Mikaels strid med draken eller det godas kamp och seger öfver synden och det onda.

Dörren, som nu sitter i kyrkans västra vägg, har förr suttit i kyrkans ursprungliga, nu igensatta dörröppning i långhusets södra vägg.

Höjd 2,42, bredd 1,37 meter.

Fig. 8

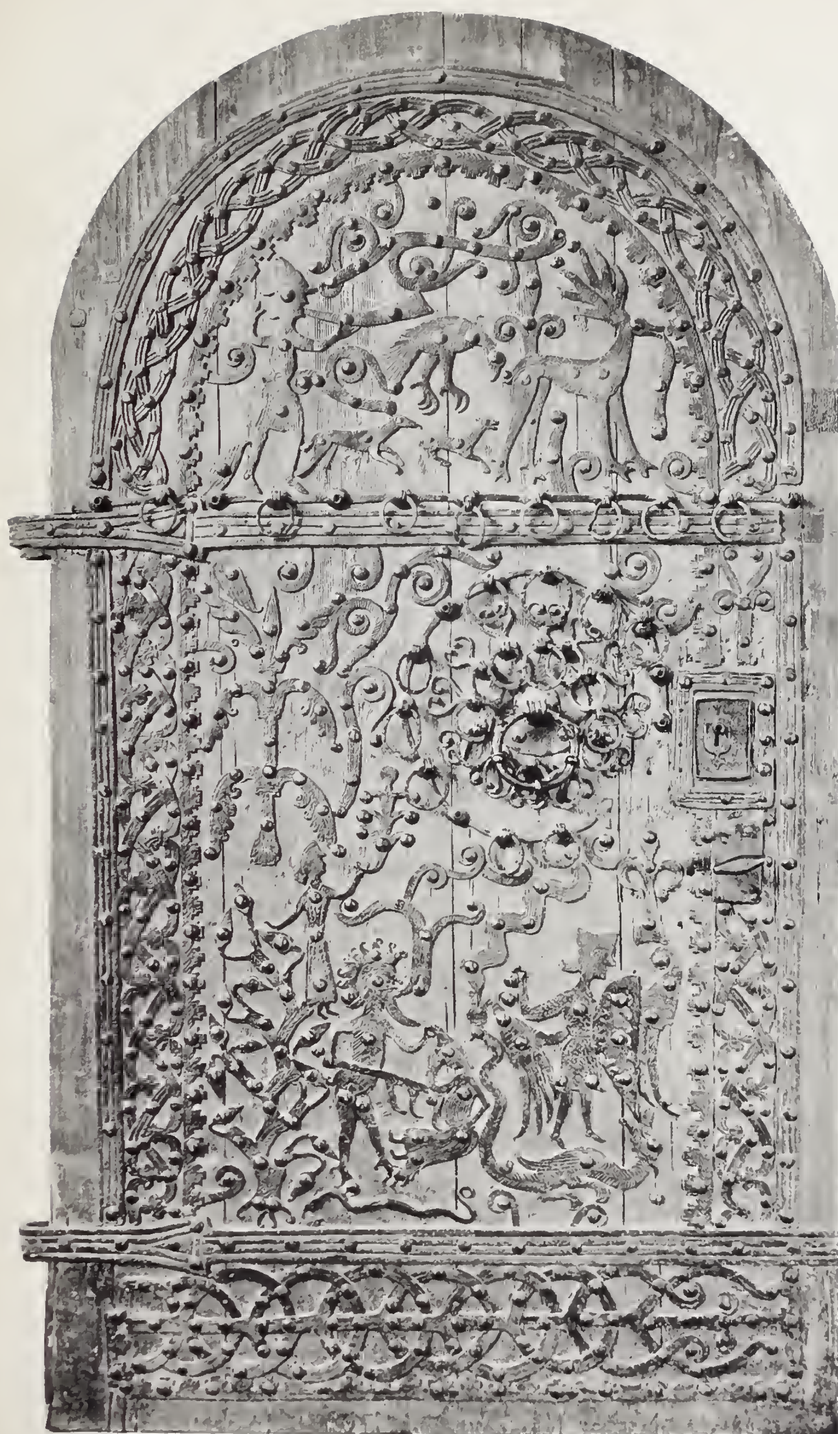

Fig. 9

Järnbeslagen dörr från Väfversunda kyrka, Östergötland

Fig. 9

Väfversundadörren är indelad i öfverst ett halfcirkelformadt och därefter 5 st. under hvarandra liggande rektangulära fält med följande framställningar:

Öfverst från vänster till höger:

Syndafallet med Adam och Eva på hvar sin sida om kunskapens träd, i hvilket ormen synes, Kristus på korset med Maria och Johannes vid korsets fot samt ett enstaka träd — det hela måhända en framställning af kunskapens, korsets och lifsens träd eller de tre verldsträden. Framställningen afslutas med ett slags treudd, (treenighetssymbol?) sannolikt en skyddssymbol.

1:sta fältet visar tvänne foglar, ornament samt en runinskrift med innehåll: Asmunder gjorde denna dörr.

2:dra fältet med sina 2:ne fiskar samt 4 hela och 2 halfva cirklar kan möjligen tänkas stå i något samband med de bibliska 5 bröden och 2 fiskarne.

3:dje fältet med låset och den stora dörringen samt tvänne onda varelser. (Måhända ligger det symbolik i, att de onda varelserna just äro placerade i närheten af låset och den stora dörringen eller möjligheterna att komma in i kyrkan.)

De 4:de och 5:te fälten visa präktigt dekorativa figurer.

Asmunder har gjort liknande dörrar, en till Kumlaby kyrka å Visingsö samt en till Versås kyrka i Västergötland.

Dörren sitter ännu på sin ursprungliga plats i långhusets södra vägg.

Höjd 2,31, bredd 0,85 meter.

Fig. 9

Fig. 10

Järnbeslagen dörr i Fornåsa kyrka,
Östergötland

Fig. 10

Fornåsadörren, som saknar tympanon, är uppdelad i trenne fält. I motsats till dörrarne från Rogslösa och Väfversunda (fig. 8 o. 9) har Fornåsadörren endast rent dekorativa ornament.

Ehuru en del detaljer å Fornåsadörren starkt påminna om Väfversundadörren (fig. 9), torde dock dörren från Fornåsa på grund af ornamentens lösliga sammanhang få anses yngre.

Fornåsadörren har ledt till koret, under det alla öfriga här afbildade dörrar suttit i skeppet.

Höjd 2,03, bredd 0,80 meter.

Fig. 6.

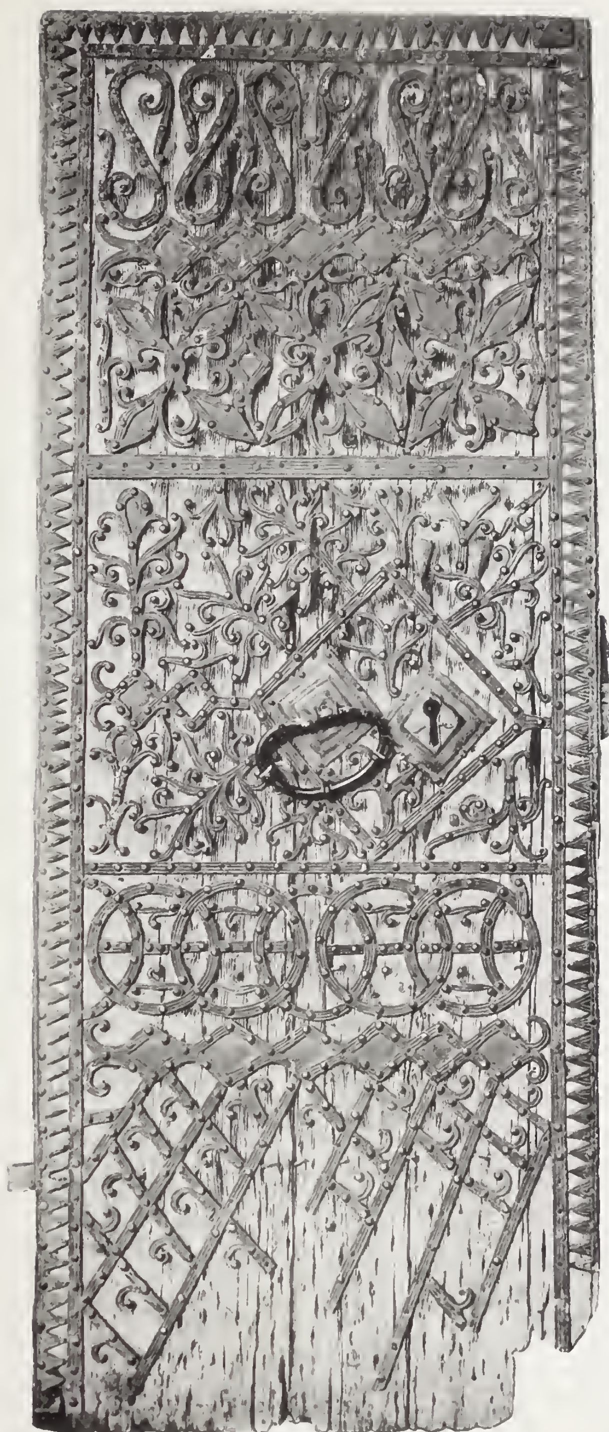

Fig. 11

Järnbeslagen dörr från Östra Skrukeby kyrka, Östergötland

Fig. 11

Skrukebydörren, som i afseende på de stora beslagens gruppering, visar ett starkt främmande inflytande, har fått ytan uppfylld af en massa smärre, sinsemellan olikartade figurer.

I öfre afdelningen synes bland annat en man med toppmössa, håsor och spetsiga skor, tvänne ödleliknande djur, ett hakkors m. fl. Den i sandsten rikt huggna dörromfattningen med orneradt tympanonfält finnes ännu till större delen bevarad — tillsammans med dörren utgörande ett ståtligt minne om äfven de små romanska landskyrkornas ofta rika dekorativa utrustning. Dörren torde föreskrifva sig från 1200-talet.

Höjd 2,60, bredd 1,12 meter.

Fig. 11

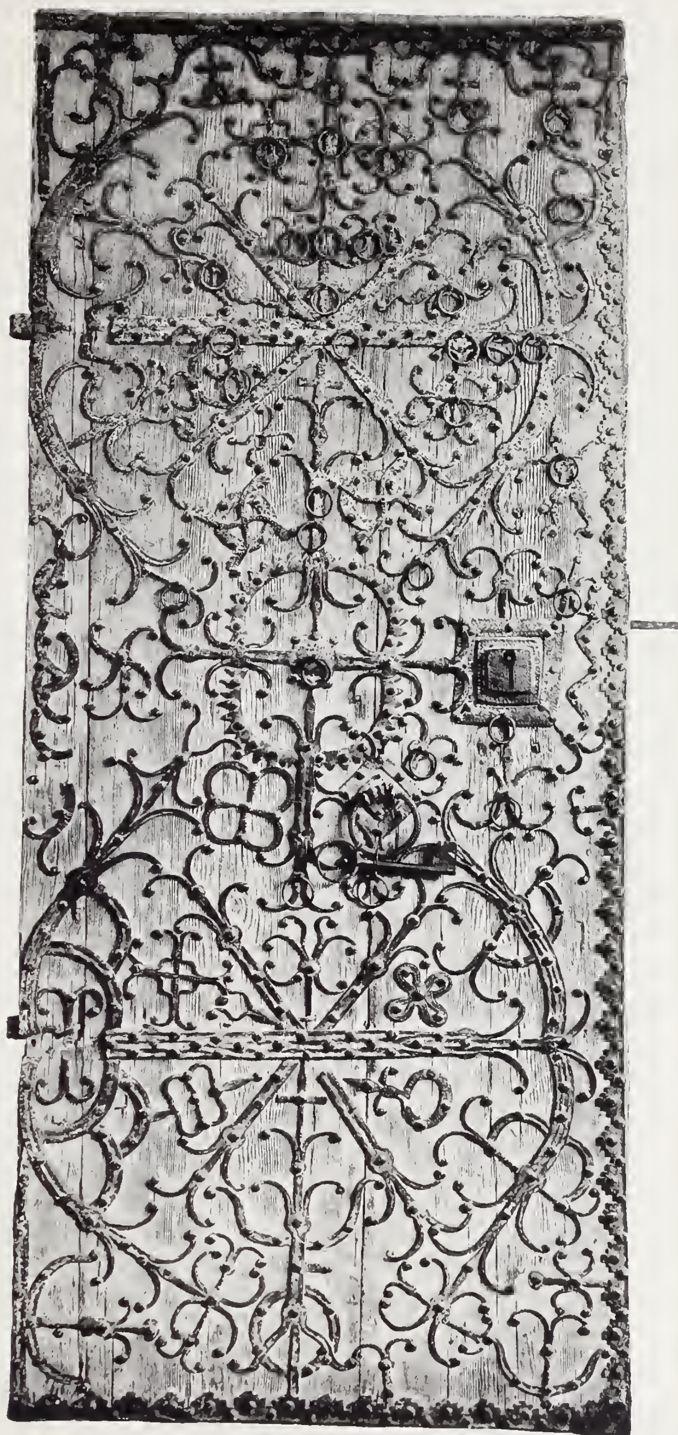

Fig. 12

Järndörr från Risinge ödekyrka,

Östergötland

Fig. 12

Dörren består af en ram hvarpå ribbor, sammanhållna med storhufviga nitar, äro lagda i klinksystem.

Förutom de storhufviga nitarne med sina här och hvar rosettliknande underlag af järnbleck, består orneringen af en präktig låsskylt med vingliknande ornament, samt beslag för dörringen.

Inom ett sengotiskt skriftband finnes årtalet M/CD/XC/V eller 1495 och inom 3:ne naggkantade ringar bokstäfverna e, n, i.

Dörren sitter nu i södra väggen af kyrkans tillbyggda långskepp. Höjd 2,54, bredd 1,20 m.

Fig. 12

Fig. 13

Dopfunt från Hogstads kyrka, Östergötland

Fig. 14

Dopfunt från Gistads kyrka, Östergötland

Fig. 13

Å skålen finnas, förutom de å fig. synliga människofigurerna, ännu tvänne dylika, alla på samma afstånd från hvarandra. Orneringen å foten med sina svårtydda bilder: människofigurer, som anfallas af ödleliknande djur m. m., har sannolikt legendarisk betydelse. En liknande, fast särskildt i afseende på skålen enklare funt finnes i Ekeby kyrka, Östergötland. 1100-talet. Höjd 0,93 meter.

Fig. 14

Gistadfuntens ornering å skålen är alltigenom biblisk, ehuru scenerna ej synas hafva den naturliga ordningsföljden. Förutom de å fig. synliga: Kristi? dop, Kristi födelse, de heliga tre konungar tillbedja Kristusbarnet, finnas dessutom följande framställningar: de tre heliga konungar till häst, de tre heliga konungar sofvande samt en för de nordiska förhållandena ovanlig framställning af korsfästelsen. Gistadsfunten är tillverkad af gotländsk kalksten. Höjd 0,85 meter.

Liknande funtar med hög relief finnas i Sörups och Borby kyrkor, Schlesvig-Holstein.

Fig. 13--14

Fig. 14

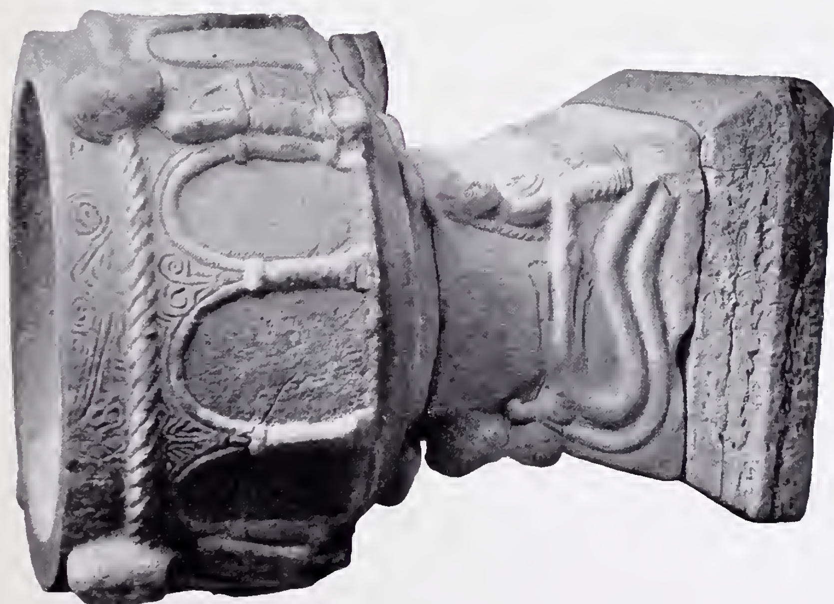

Fig. 13

Fig. 15

Dopfunt från Stora Åby kyrka,
Östergötland

Fig. 16

Dopfunt från Vinnerstads kyrka,
Östergötland

Fig. 15

Funten från Stora Åby hör till en grupp funtar, som alla hafva enstaka heraldiska djur å rundbågiga fält med punkterade bågar. Särskildt rikt är gruppen representerad i Småland, där dock foten blifvit liksom dubbel. Å fotplattans alla hörn har Stora Åbyfunten haft djurbilder (framkropparne) af hvilka dock blott en ännu är hel. Omkring år 1200. Höjd 1 meter.

Fig. 16

Orneringen är skålen rundt lik det å fig. synliga partiet, med det grekiska korset såsom hufvudmotiv. Den i förhållande till skålen ovanligt lilla foten, som nu är starkt anfrätt har måhända varit prydd med skyddsblad i de fyra hörnen. Funten torde i Sverige vara ensamstående. Romansk typ. Höjd 0,75.

Fig. 15 -16

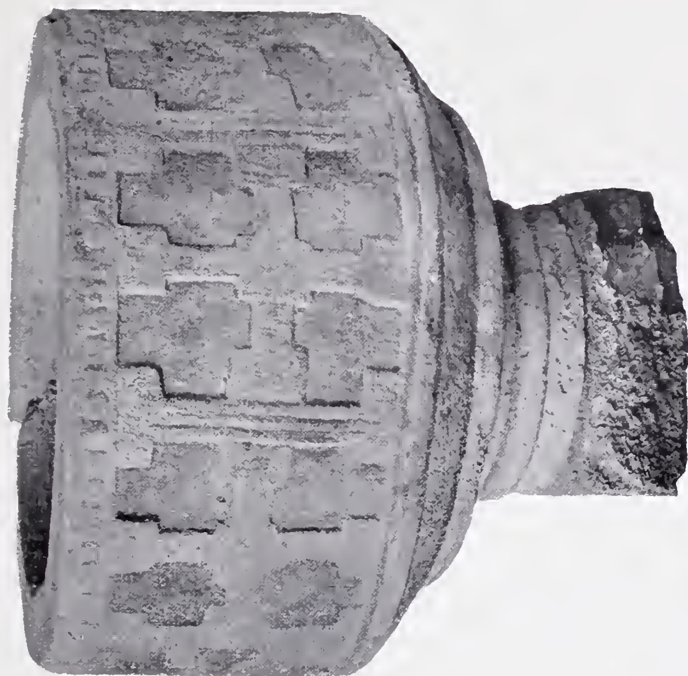

Fig. 16

Fig. 15

Fig. 17.

Stenbild af ett liggande lejon med en biskop stående på ryggen, Kaga kyrka, Östergötland.

Fig. 17

Lejonet, som i gapet håller ett mindre fyrfota djur, skall sannolikt beteckna det onda (jfr. texten till fig. 18) Biskopen är iklädd biskopsskrud med bok och staf. Hufvudet är nytt; nedre delen af det ursprungliga skägget finnes dock ännu i behåll. 1100 talet. Höjd 0,78 meter.

Fig. 17

Fig. 18—19

Snidad reliefbild af ett lejon, Hofs kyrka, Östergötland

Fig. 18—19

Lejonet kan i medeltidssymboliken beteckna både Kristus (Juda är ett ungt lejon o. s. v., 1 Moseb. 49: 9; Lejonet af Juda slägte, Joh. Uppenb. 5: 5.) och djäfvulen (Eder fiende djäfvulen går omkring såsom ett rytande lejon och söker hvem han uppsluka må, I Petr. bref 5: 8.) Då lejonet här har en "bladkvist" i munnen, synes denna lejonbild beteckna Kristus (såsom symbol af djäfvulen är lejonet vanligen i färd med att uppsluka en människa el. dylikt.) Enär bilden härstammar från Hofs kyrka, i hvars närhet Birger Jarl säges hafva bott på Hofgården, är det möjligt, att denna lejonbild kan hafva något samband med folkkungavapnet.

Huru bilden, som nu sitter på kyrkans södra inre vägg nära vestra gafveln, ursprungligen suttit är obekant.

Höjd 1,59, bredd 6,45 meter.

Fig. 18 – 19

Fig. 18

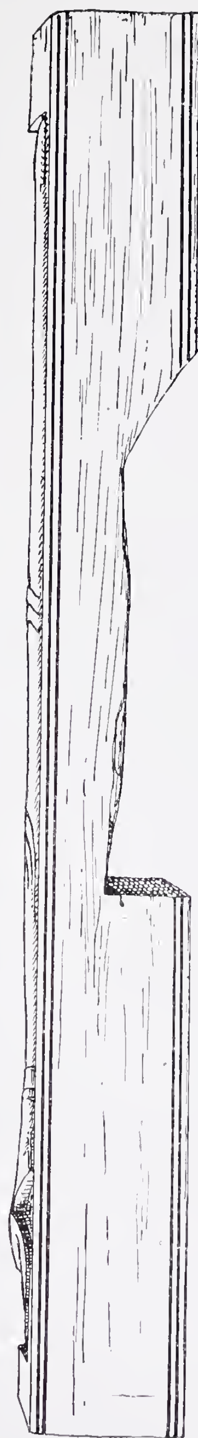

Fig. 19

Fig. 20

Kristusbild (korset borta)

Väfversunda kyrka, Östergötland

Fig. 20

Ehuru bilden tydligen visar den korsfärste Frälsaren, är Kristus dock här framställd såsom den ännu lefvande vid korset stående härskaren med uppburet krönt hufvud och iförd full klädnad. Korsfästelsen är här något formellt, något som hvarken själsligt eller kroppsligt inverkat på gudakonungen. Tidig romansk typ. Höjd 0,70 meter.

Fig. 20

Fig. 21

Krucifix, Skärkinds kyrka,

Östergötland

Fig. 21

Ehuru Kristus här ännu framställes såsom den lefvande krönte konungen (kronan är nu borta) är Kristus dock tyngd af lidandet: hufvudet har sjunkit något åt sidan och blicken är till hälften slocknad, kroppen, som nu endast skyles af ett skynke från midjan ned på benen, har förlorat sin naturliga spänstighet och styrka. På korsarmarnes ändar har helt säkert förr funnits symboliska bilder af evangelisterna. Senromansk bild. — Så godt som all målning är nu borta. Höjd 2,35 meter.

Fig. 21

Fig. 22

Krucifix, Vinnerstads kyrka, Östergötland

Fig. 22

Kristus är här den på korset hängande, döde Frälsaren, som fått konungakronan utbytt mot törnekronan. Det gudomliga framlyser dock ännu i det lugna och milda, af mänskliga lidanden oberörda ansigtet. Ofvan hufvudet sitter en rund skifva, å hvilken synas spår af en målad strålande sol, en sedan hedendomen använd symbol för den högste gudomen. Gotisk typ. Å det ornerade korsets ändar har funnits evangelistsymbolerna. Höjd 2 meter.

Fig. 22

Fig. 23

Grupp af Kristus på korset med Maria och Johannes vid korsets fot, Trehörna kyrka, Östergötland

---

Fig. 23

Lidandet är i denna grupp det allt förhärskande. Ej allenast Kristusbildens anletsdrag uttrycka den djupaste smärta, utan bära äfven den blodiga kroppen med det gapande såret i sidan och de djupt sörjande Johannes och Maria tydliga vittnesbörd om de känslor och tankar, som bibelns skildring af Kristus på korset företrädesvis uppväckte hos människorna under slutet af medeltiden. På tre af korsets ändar finnas ännu plattor med spår af evangelistsymbolerna. Slutet af medeltiden. Höjd 1,22 meter.

Fig. 23

Fig. 24

Pietabild, Askeby (kloster-) kyrka, Östergötland

Fig. 24

Den senare medeltidens rika mystik med dess djupa känsla för Kristi lidandes historia ej allenast omskapade den förut gängse Kristustypen, utan synes äfven hafva gifvit upphof till de så kallade vesperbilderna, hvilka framställa de tre märkligaste tilldragelserna under aftonen efter Kristi död: nedtagandet från korset, Maria begråter den från korset nedtagne Frälsaren (Pieta) och grafläggningen. Den här återgifne Pietabilden visar Maria med den från korset nedtagne Kristus i knäet under en rikt ornerad gotisk baldakin. Maria betraktar den törnekrönte, döde Frälsaren med tårar i ögonen. Bakom hennes hufvud finnes en stor solgloria på blå botten. Bilden har haft tvänne ledade dörrar, som kunnat omsluta altarskåpet. 1300-talet. Höjd 1,86 meter.

Fig. 24

Fig. 25

Mariabild, Heda kyrka,
Östergötland

Fig. 26

Mariabild, Orlunda kyrka,
Östergötland

Fig. 27

Mariabild, Väfversunda kyrka,
Östergötland

Fig. 28

Mariabild, Borgs kyrka,
Östergötland

Fig. 25

Maria framställd såsom (himla-) drottning. Maria sitter på sin tron i full stass, stel och högtidlig, med Kristusbarnet rakt fram i knäet; med händerna välsignar hon världen, för hvilken hon liksom presenterar Kristus"barnet", som har den mogne mannens drag, och är iförd konungakrona samt en till fötterna nående rob. 1100-talet. Höjd 0,81 meter.

Fig. 26

Maria är här både i dräkt och uttryck mindre högtidlig än föregående och Kristusbarnet, som ännu är den krönte Gudasonen med världsklotet i vänstra handen och med tvänne fingrar å högra handen upplyftade till välsignelse, har flyttats öfver på vänstra knäet. 1200-talet Höjd 0,69 meter.

Fig. 27

Ehuru Maria varit iförd en nu förlorad krona, har dock det stela och drottninglika försvunnit och Maria ser leende ned på sin son, som barhufvad sitter på hennes vänstra knä. 1300-talet. Höjd 0,64 meter.

Fig. 28

Maria, som är iförd en rikt veckad dräkt står med utslaget hår utan krona på hufvudet och med det nakna människobarnet på ena armen. Renässansens verklighetssträfvanden hafva här tydligt påverkat konstnären. Slutet af medeltiden. Höjd 1,18 meter.

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29—34

Några helgonbilder från Östgötakyrkor

Fig. 29—34

Några helgonbilder, de flesta från spolierade större altarskåp. I många fall ligga dylika bilder, som ju ej allenast äga allmänt kulturhistoriskt intresse, utan äfven vanligen också konstvärde, ännu vårdslöst uppkastade på kyrkvindarne.

Fig. 29. S:t Olof fr. Östra Stenby k:a, Ö.G. h. 1 meter.
Fig. 30. S:t Christofer fr. Söderköpings stads k:a h. 56 cm.
Fig. 31. S:t Egidius fr. Söderköpings stads k:a h. 62 cm.
Fig. 32. S:ta Anna fr. Röks k:a, Ö.G. h. 89 cm.
Fig. 33. S:ta Barbara fr. Borgs k:a, Ö.G. h. 65 cm.
Fig. 34. S:ta Catharina af Alexandria fr. Söderköpings stads k:a h. 76 cm.

Bland dessa helgon synes särskildt St Olof varit ifrigt dyrkad i Östergötland, liksom i större delen af norden. I flera östgöta-kyrkor såsom i Björkebergs och Östra Ny kyrkor finnas större Olofsbilder, hvilka sannolikt stått i särskilda altarskåp, ännu bevarade.

St. Olof var Norrköpings skyddshelgon och östgötalagen stadgar höjda böter för de våldsgerningar, som skedde i samband med Olofsmessan i Skeninge.

Fig. 30

Fig. 29

Fig. 31

Fig. 33

Fig. 32

Fig. 34

Fig. 35

Altarskåp från Stora Åby kyrka,

Östergötland

Fig. 35.

Altarskåpets midtparti framställer Marias himmelsfärd: med den strålande solen såsom bakgrund och omgifven af en krets blå moln föres Maria, stående på månskäran (Joh. Upp. 12: 1) af änglar och under änglamusik mot höjden. De små bilderna på ömse sidor om Mariabilden föreställa: S:ta. Katarina af Alexandria och S:t. Laurentius (till venster, från åskådaren räknadt) samt S:ta. Katarina (Birgittas dotter) och S:t. Franciskus? (till höger). Bilderna å dörrarnes insidor äro apostlabilder. Dörrarnes utsidor hafva haft målade helgonbilder, hvilka dock nu till allra största delen äro utplånade. Lübeckerarbete(?) från slutet af medeltiden. Höjd 2,31 meter.

Fig 35

Fig. 36

Altarskåp från Skärkinds kyrka, Östergötland

Fig. 36

Själfva skåpet är indeladt i 5 nischer med skulpterade bildframställningar. I midten synes Jungfru Marias död och himmelsfärd. På sidorna därom Kristi födelse och de tre heliga konungarnes tillbedjan. Därunder, från vänster, finnas framställningar af omskärelsen, Jesse rot och Kristusbarnet frambäres i templet.

På de målade dörrarnes innersida synas 1) några män, som bära kvistar, af hvilka den enes kvist grönskar eller en framställning af berättelsen om, huru Josef utaf Gud utsågs till Marias make 2) Maria och Josefs trolofning 3) det bethlemitiska barnamordet (längst till höger) och 4) flykten till Egypten. Målningarne å dörrarnes yttersidor, hvilka äro illa medfarna, visa de tre heliga konungarnes tillbedjan.

På predellan eller fotställningen synes Marie bebådelse. Altarskåpet är tillverkadt omkring år 1500 i Antwerpen, hvars märke, en afhuggen hand, finnes intryckt här och hvar. Enligt traditionen är altarskåpet en gåfva af Linköpingsbiskopen Henrikus Tidemanni, hvilken hade Skärkind såsom prebende och som tillbyggde det nu såsom graf- och minneskapell ännu kvarstående koret i Skärkinds gamla kyrka.

Fig. 36

Fig. 37

Altarskåp från Lillkyrka kyrka,
Östergötland

Fig. 37

Altarskåp på predella (fotställning). I skåpets midt synes Maria med barnet mot en bakgrund af flammande solstrålsknippen, på sidorna om Maria finnes tio bröstbilder af apostlar. Motiven till dörrframställningarne tyckas vara hemtade från berättelsen om Joakim och Anna. På den målade predellan synes en s. k. Veronikabild (ett Kristusansikte på en duk), uppburen af tvänne änglar. Sannolikt är skåpet af inhemsk tillverkning och ommåladt i senare tid. Höjd 1,38. m.

Fig. 37

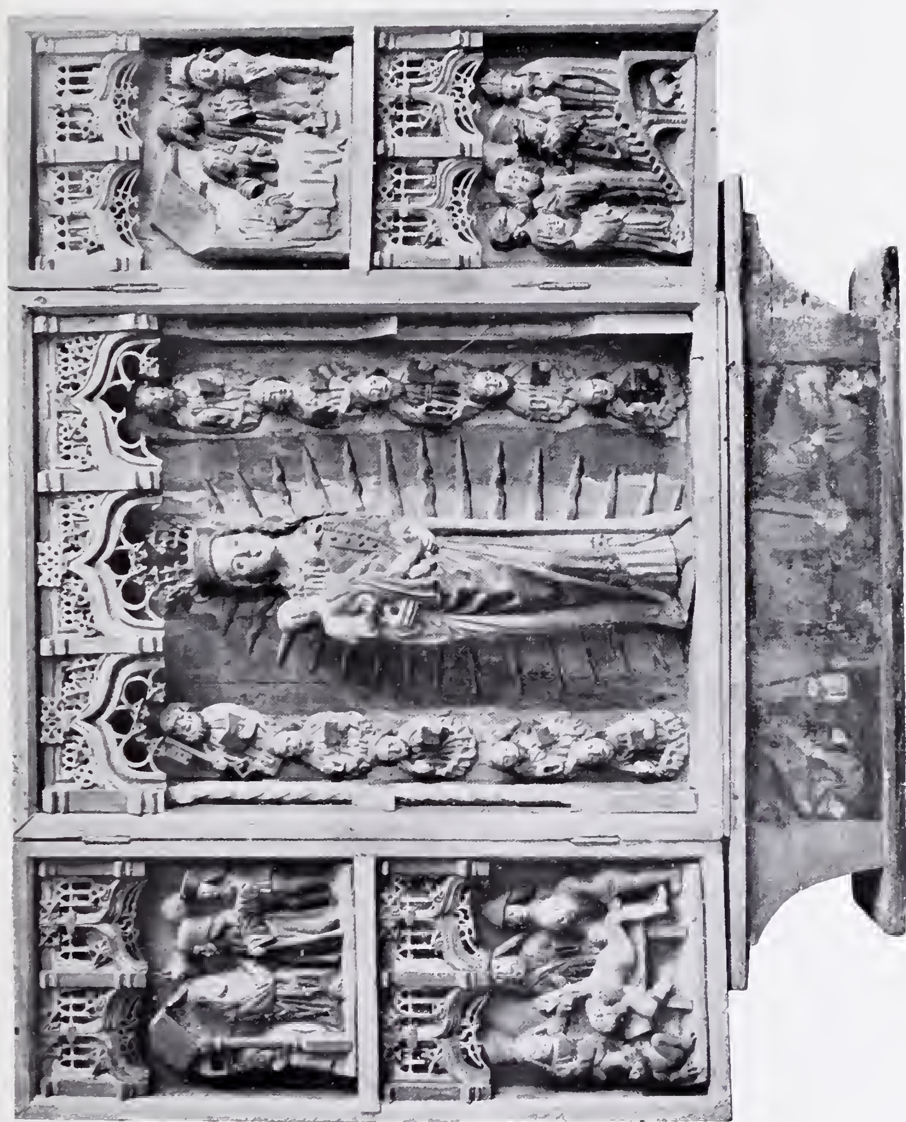

Fig. 38

Altartafla från Jursdala kyrka, Småland (Linköpings stift)

Fig. 38

Å altartaflans midtparti framställas Maria med barnet samt S:ta. Catarina af Alexandria (med svärd och hjul) och S:ta. Elisabeth af Thyringen (med en korg). På högra dörren synes invändigt, S:ta. Barbara invid ett torn och utvändigt S:t. Göran; på vänstra dörrens insida synes S:ta. Genoveva af Brabant och på utsidan S:ta. Anna.

Lübeckerarbete(?) från tiden omkring 1500. Höjd 1,15 meter.

Fig. 38

Fig. 39—40

Bilder från det yttre af Vadstena kloster

Fig. 39

Någon fullt autentisk bild af Vadstena kloster under medeltiden är ej känd. Den här återgifna bilden, som är hämtad ur Strindberg: *Svenska Folket,* är komponerad, sannolikt efter en teckning från 1600-talet samt efter kvarvarande klosterrester.

Fig. 40

Parti af klostermuren sydost om kyrkan. Efter fotografi.

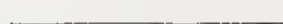

Fig. 39

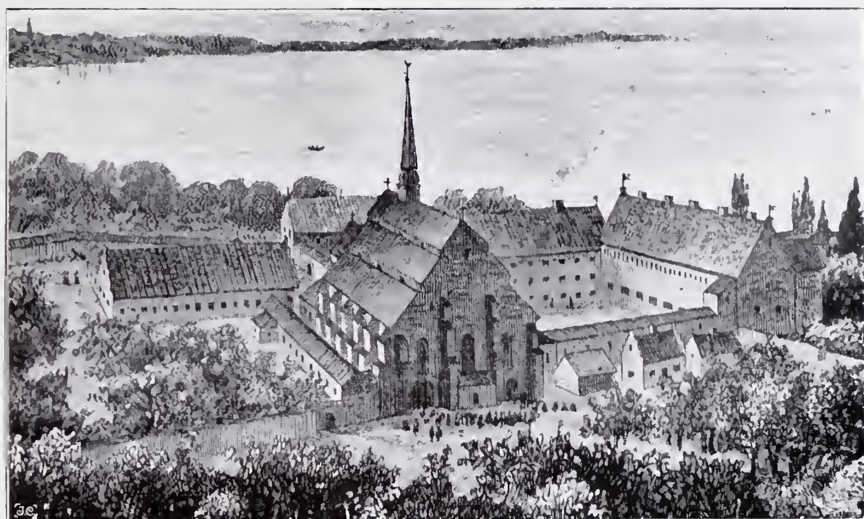

Fig. 40

Fig. 41—42

Bilder från det inre af Vadstena kloster

Fig. 41

Interiör af Vadstena klosterkyrka mot väster, före restaureringen på 1890-talet. Efter fotografi. Vid restaureringen återflyttades koret med högaltaret från öster till sin ursprungliga plats i väster. Enligt en af Birgittas uppenbarelser skulle nämligen i Vadstena (i motsats till hvad som vanligen är fallet) koret ligga i väster.

Fig. 42

Systrarnas refektorium(?) i Vadstena kloster. Efter fotografi.

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43—46

Diverse småsaker, funna under golfvet till Vadstena klosterkyrka

Fig. 47

Pilgrimsmärke för Vadstena kloster

Fig. 43

Fingerring af förgyldt silfver. På klacken synes bilden af Kristus på korset med Johannes och Maria. Kring ringen äro ingraverade orden: *Sancte Ber(ida?)*. Sannolikt har denna ring varit ett s. k. fingerguld, som biskopen vid en novis intagande i klostren satte på dennas hand.

Fig. 44—45

Virknål och tränål af ben, resp. 7 och 10 cm.

Fig. 46

S. k. stylus eller skrifstift för vaxtaflor. 10 cm.

Föremålen fig. 43—46 tillhöra Bankkamrer O. Sundberg, Vadstena.

Fig. 47

Pilgrimsmärke af bly. Nedanför bilden af Birgitta, som synes nedskrifva sina uppenbarelser, läsas orden: *S. birgitta de vatzsteis*. Pilgrimsmärket är funnet i Fyrisån. Liknande pilgrimsmärken, från Vadstena äro äfven funna i Norge. Höjd 6,5 cm.

Fig. 43—47

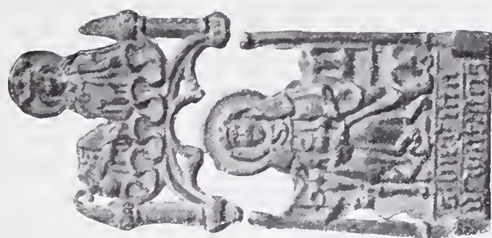

Fig. 47

Fig. 44—46

Fig. 43

Fig. 48

Birgittabild från Vadstena klosterkyrka

Fig. 48.

Birgitta framställes här såsom en tjockkindad, godmodig äldre kvinna sittande med en bok i knäet och iförd birgittinersystrarnes vanliga dräkt: kjol, mantel eller kappa, och hvif, som omsluter panna och haka samt deröfver en s. k. vil. Ehuru det i hög grad personliga i denna bild tyder på ett verkligt porträtt, synes dock det fryntliga och nästan pussiga ansigtet föga motsvara vår uppfattning af den stränga och asketiska Fru Birgittas anletsdrag. En liknande bild finnes i det s. k. Birgittakapellet i Vadstena. Höjd 1,20 meter.

Fig. 48

Fig. 49

Birgittabild från Röks kyrka, Östergötland

Fig. 50

Birgittabild från Borgs kyrka, Östergötland

Fig. 49 o. 50

Bägge dessa Birgittabilder hafva sannolikt ingått såsom småbilder (sidobilder) i altarskåp. Särskild anmärkningsvärd är Birgittabilden från Borgs kyrka (fig. 50). På samma gång ansiktet och händerna äro karakteristiskt och väl utförda är dräkten mera detaljerad än å de föregående bilderna. På vilen (jfr. sid. 77) har nämligen Birgitta en bandkrona med 5 små röda rundlar, erinrande om Kristi fem sår liksom denna Birgittabild är utrustad med ej allenast bok utan äfven bläckhorn ock pennetui. Höjd respektive 97 och 88 cm.

Fig. 49

Fig. 50

Fig. 51

Birgittabild från Visingsö kyrka, Småland

Fig. 51

Bilden visar en kvinna i hopsjunken ställning med mot höjden riktadt anlete; de framsträckta händerna öppna omedvetet kappan och bjuda tystnad; blicken är inåtvänd och drömmande samt läpparne till hälften öppna. Konstnären har tydligen velat framställa Birgitta emottagande en uppenbarelse.

Genom den reflekterande framställningen visar bilden sitt samband med renässansen.

En på stolens ena sida målad inskrift: S. Birgitta Filia Domini Birgeri Petri Legiferi Uplandiæ et Familiæ Comitum Brahææ (Den heliga Birgitta, dotter till Upplandslagmannen herr Birger Persson och af den grefliga Braheska slägten) synes angifva att bilden är förfärdigad för att uppvisa Pehr Brahes till Visingsö släktskap med Birgitta. Såsom sådan passar den ock väl in i den lika anstolte som dugande stormannens många kulturrella skapelser i sitt grefskap. Höjd 1,38 meter.

Fig. 51

Fig. 52—53

"Birgittas relikskrin", Vadstena (kloster)kyrka

———

Fig. 52

"Birgittas relikskrin" öfverlemnades år 1766 till Vadstena kloster från statssamlingarne, dit det 1703 kommit från Husgerådskammaren. Om skrinet dessförinnan tillhört Vadstena kloster eller ej är osäkert. Ett S:ta. Birgittas skrin af silfver, tillverkadt i Stockholm år 1412 med en vikt af 429 lödiga marker användes 1573 af Johan III till rikets gagn. Konung Johan skall dock 1582 hafva skänkt klostret ett "lika godt skrin" igen. I Vadstena fanns också ett helgonskrin för Birgittas dotters, S:ta. Catarinas, reliker. Då i en äldre inventariebeskrifning det här afbildade skrinet omtalas såsom prydt med Folkkungaättens, ätternas Blå, Glysing, Puke och Grip vapenplåtar och åtminstone flere af dessa ätter veterligen hörde till Birgittas slägt, är ju högst antagligt, att skrinet, äfven före år 1766, haft något samband med Birgittas eller hennes dotters, den heliga Catarinas, reliker. Längd 1,37 meter.

Fig. 53

De i Birgittas relikskrin förvarade benen, hvilka uppgifves hafva tillhört S:ta. Birgitta och S:ta. Catarina, äro såsom sådana apokryfiska. De å fig. 53 synliga påsydda stjärnorna hafva samma karakter som stjärnorna å föremålen fig. 58 och 59 — bägge från Vadstena kloster!

Fig. 52—53

Fig. 52

Fig. 53

Fig. 54

Relikgömma för Birgitta-reliker, Statens Historiska Museum

Fig. 54

Å den delvis förgyllda silfverarmen finnas följande ord i silfverminuskler: *Mistica birgitte digitus tua — — — pro nobis ora birgitta patrona de. — — —*

I silfverarmen har förvarats det å vidstående fig. synliga benet, som efter allt döma bör anses såsom äkta. (jfr. 53). Genom den runda kristallen kunde reliken ses. Relikgömman anträffades år 1676 tillsammans med flere andra dyrbara kyrkokärl, under plöjning i den s. k. Borgmästareåkern invid Linköping, där den måhända en gång nedgräfts för att undgå Gustaf Vasas reduktion af kyrkskatterna. Skatten, som nu till större delen finnes i Statens Historiska Museum, är den största ännu bevarade kyrkliga medeltidsskatt i Sverige, och har med all sannolikhet tillhört Linköpings Domkyrka. Relikgömmans höjd, 51 cm.

Fig. 54

Fig. 55

“Birgittas ännespänne“, Uppsala Domkyrka

Fig. 55

Själfva änneprydnaden utgöres af rosettliknande figurer af äkta pärlor och stenar på ett underlag af förgyllda, tunna plåtar. Duken har sannolikt, om användningen varit den angifna, omslutit håret. Ännespännets längd 39 cm. dess bredd 8 cm.

Fig. 55

Fig. 56, 57 a, 57 b

Birgittareliker, Uppsala Domkyrka

Fig. 56

"Birgittas förkläde". Ur "förklädet" hafva bitar urklippts, sannolikt såsom reliker. Storlek 59×90 cm.

Fig. 57 a

"Birgittas nåldyna", har form af en nedtill hopsydd, platt biskopsmössa af sammet, prydd med paljetter, samt en biskopsstaf, på hvilken hänger en sköld med pärlsydda bokstäfver, af hvilka den öfversta synes vara ett s. k. Kristus-monogram. Höjd (utom snodden) 12 cm.; största bredd 10 cm.

Fig. 57 b

"Birgittas saxfodral" har å ena sidan ett M(aria) och å motsatta sidan bokstäfverna i, h. s, antingen hänsyftande på den grekiska formen för namnet Jesus: *(IHΣOYΣ)* eller också bebetydande *i*(esus) *h*(ominum) *s*(alvator). Invändigt är saxfodralet klädt med pergament, hvilket visar en massa små hack efter något hvasst föremål. Längd 57 cm.

Några bevis för eller emot äktheten af dessa relikers (fig. 56, 57 a, 57 b) såväl som Birgittas ännespänne (fig 55) känner utgifvaren ej; samtliga föremålen synas dock vara något yngre än Birgittas dagar.

Fig. 56, Fig. 57a – b

Fig. 57a

Fig. 56

Fig. 57b

Fig. 58

"Brudpäll" (Graftäcke?), Vadstena (kloster)kyrka

Fig. 58

"Brudpällen" har varit ett synnerligen framstående applikationsarbete på ursprungligen violett siden, hvilket under senare tid dock blifvit vändt, hvarvid figurerna fastsatts på ett mindre skickligt sätt. (Så t. ex. när vänstra handen nu ej korset.) Ehuru Vadstena kyrkas inventarieförteckningar angifva arbetet såsom brudpäll, synes den allmänna karaktären föga motsvara en sådan, under det att åtskilligt tyder på dess användning såsom graftäcke d. v. s. en på en grafsten lagd praktfullt ornerad duk.

Slutet af medeltiden. Höjd 2,11; bredd 1,62 meter.

Fig. 58

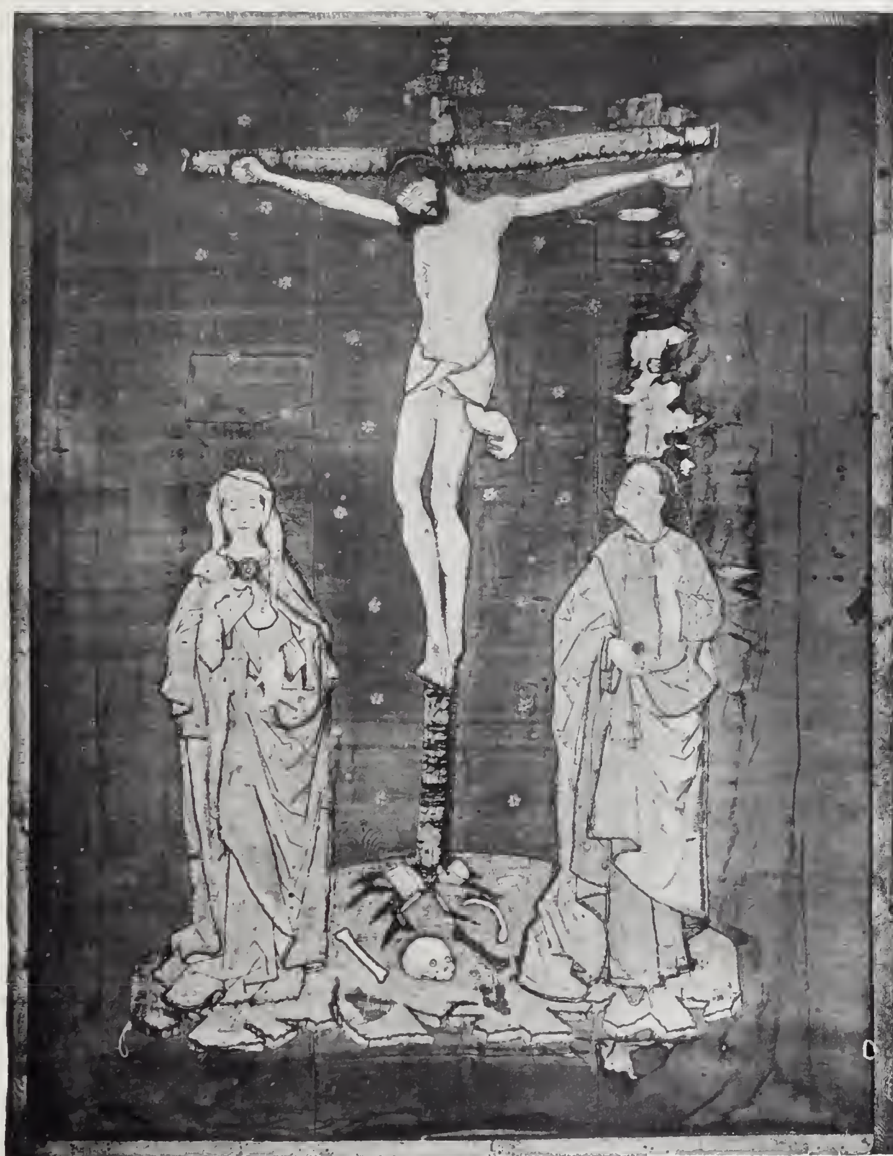

Fig. 59—60

Korkåpa med detalj, Vadstena (kloster)kyrka

Fig. 59

Korkåpa af röd sammet, beströdd med gyllene stjernor och liljor. "Skölden" och den breda raka bården består af rika italienska (?) guldstickerier. På bägge finnas Sten Stures d. ä. och hans fru Ingeborg Totts senare, sannolikt i Sverige, påsydda vapen. Korkåpan skall, enligt uppgift af Biskop v. Troil, hafva blifvit skänkt till Vadstena kloster af Sten Sture d. ä. vid S:ta. Catharinas skrinläggning, som under stora högtidligheter försiggick år 1489 i närvaro af rikets andlige och verldslige stormän.

Fig. 60

Detalj af den guldstickade bården, i samma läge som å fig. 59.

Fig. 59 — 60

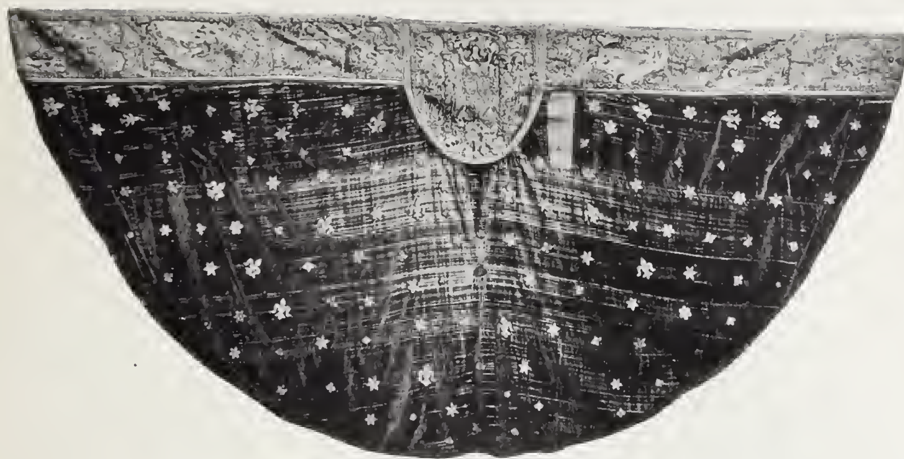

Fig. 59

Fig. 60

Fig. 61

Agraff af guld,
Statens Historiska Museum

Fig. 61

Praktfullt guldspänne, sannolikt till korkåpa. Den något konvexa skifvan är prydd med ädla stenar, med i guldbleck utförda musiserande människogestalter med djurlika underkroppar, harpyer samt heraldiska lejon, gripar och örnar på sätt som synes å fig. På spännets undersida finnes en stor nål likaledes af guld, 1300-talet. Bildens storlek är knappast $^2/_3$ af originalet, (diameter 19 cm.) — Då en fiskare en dag i början af förra århundradet upptog sin ålref ur Motala ström i närheten af Kimstads kyrka, följde klenoden med på refven upp ur strömmen.

Fig. 61

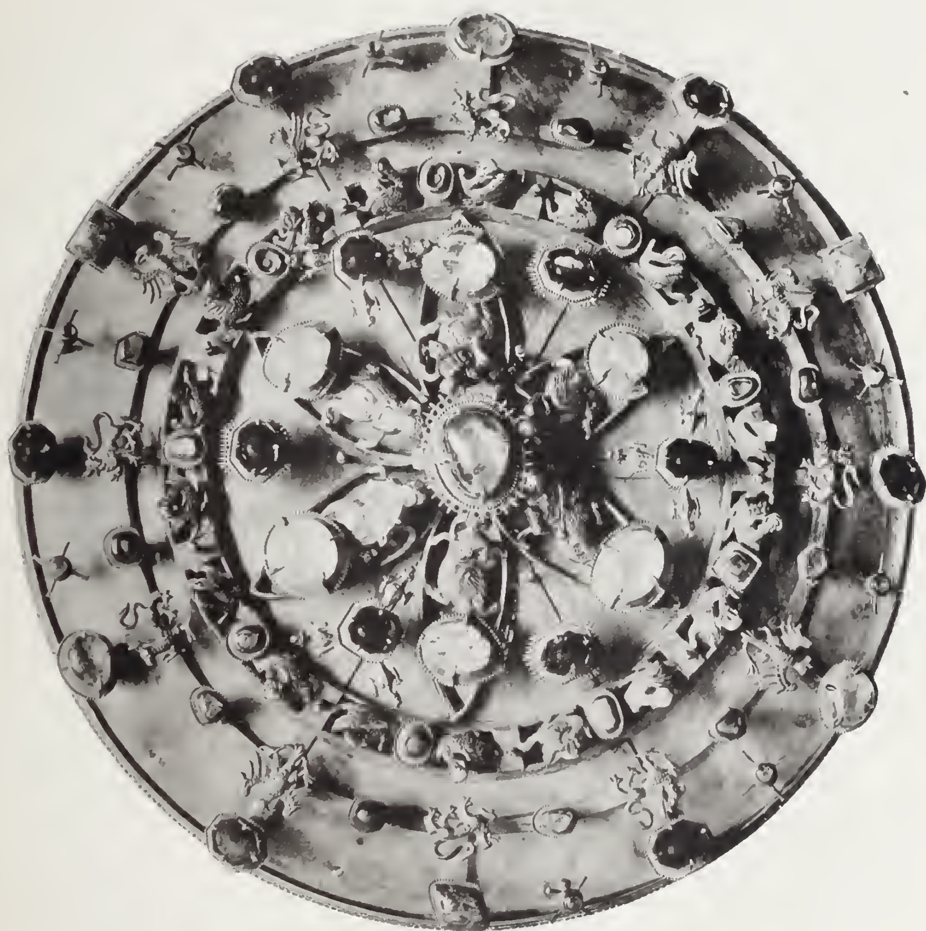

Fig. 62

Biskopsmössa med Linköpingsbiskopen Kettil Karlssons (Vase) vapen, Statens Historiska Museum

Fig. 62

Mössans utstyrsel utgöres ej allenast af rika pärlstickerier med bilder af Petrus, Paulus och Bebådelsen, utan äfven af runda plattor med evangelisternas m. fl. bilder i emalj, ordnade till ornamentsband. Mellanrummen emellan de runda figurplattorna uppfyllas och prydas af för ändamålet formade emaljskifvor samt ädla stenar. Nedtill å nackbanden äro vasavapnet och den katolska kyrkans vapen sydda. Då de pärlstickade figurerna synas kunna passa in på den tid, då Kettil Karlsson († 1465) af Vasasläkten innehade Linköpings biskopsdöme, under det emaljplattorna tillhöra 1100-talet, är troligt, att Kettil Karlsson, låtit öfverflytta de dyrbara emaljplattorna från en äldre biskopsmössa till den för honom nygjorda mitran.

Fig. 62

Fig. 63—64

Mässhake med Linköpingsbiskopen
Kettil Karlssons (Vase) vapen,
Mariefreds kyrka

Fig. 63—64

Mässhake af guldstickad sammet i så kalladt granatäpplemönster med påsydda helgonband i flera färger. Å framsidan finnes Petrus, (figuren som nu är urklippt är tillfälligt fästad å mässhakens baksida, fig. 64), Paulus, S:t. Göran, S:t. Johannes, de dödas uppståndelse och nederst kyrkans vapen; på baksidan synes längst till vänster bebådelsen, öfverst Maria och Elisabeth, vidare Kristi födelse, de heliga tre konungar tillbedja Kristusbarnet, omskärelsen, Kristus lärer i templet samt nederst vasavapnet. Den dyrbara mässhaken, den med emaljer och äkta pärlor prydda mitran (fig. 62) samt guldspännet (fig. 61) gifva en god föreställning om den prakt, som unionstidens politiserande och mäktiga biskopar kunde utveckla. Möjligt är att mässhaken och mitran, som bägge förfärdigats särskildt för biskop Kettil Karlsson Vase, stå i något samband med den mäktige Linköpingsbiskopens utnämning till Sveriges höfvidsman.

Fig. 63— 64

Fig. 64

Fig. 63

Fig. 65

Mässhake från Styrestads kyrka, Östergötland

Fig. 66

Mässhake från Vadstena klosterkyrka

Fig. 65

Mässhaken är af röd fasonerad sammet prydd med synnerligen väl utförda broderier, föreställande Kristus på korset med änglar, som i kalkar upptaga blodet från Kristi sår, samt där nedanför Maria, som afsvimmad faller i den närmastående kvinnans armar. På korsets ändar synas de fyra evangelistsymbolerna. Slutet af medeltiden. Gruppen är sannolikt sydd efter någon målning. Ryggsida. Längd 1,15 meter.

Fig. 66

Messhake af röd fasonerad sammet med broderier föreslällande Marias himmelsfärd, Matheus och S:ta. Catharina af Alexandria. Tyskt (?) arbete från slutet af medeltiden. Ryggsida; längd 1,3 meter.

Fig. 65—66

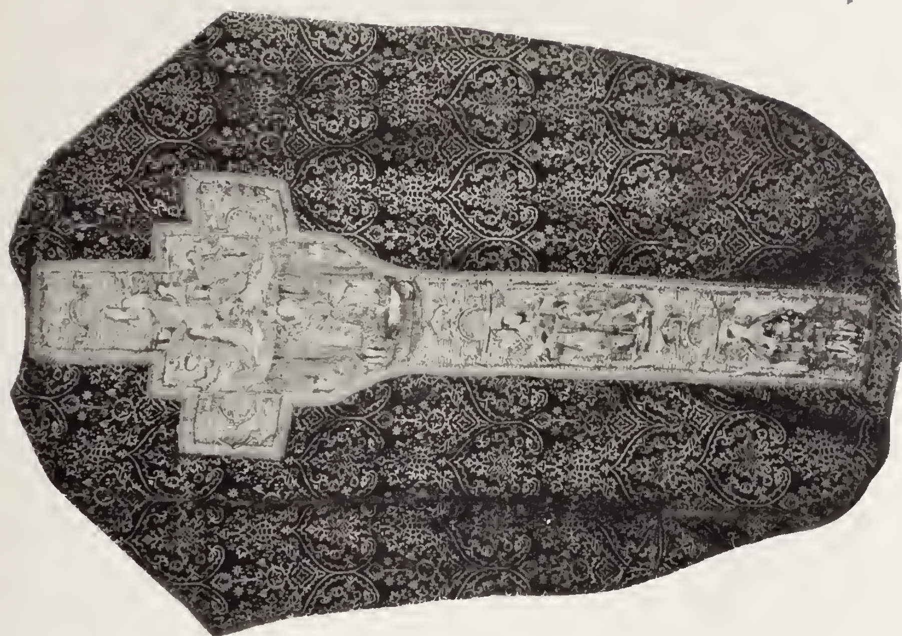

Fig. 66

Fig. 65

Fig. 67

Mässhake, Söderköpings stads kyrka

Fig. 68

Mässhake, Kullerstads kyrka Östergötland

Fig. 67

Mässhaken är af sidenbrokad med väl utförda broderier af Kristus på korset m. m. (Ryggsidan) Italienskt arbete från första hälften af 1500-talet.

Fig. 68

Mässhaken är af mörkgrön sammet med broderade bilder af Gud Fader och Kristus, Johannes, Petrus och Paulus. De groft sydda bilderna visa renässansformer, under det att de tvänne vapensköldarne — den liljestrålska (?) och den ribbingska — äro samtida med årtalet 1721. Längd 1,14 meter.

Fig. 67—68

Fig. 68

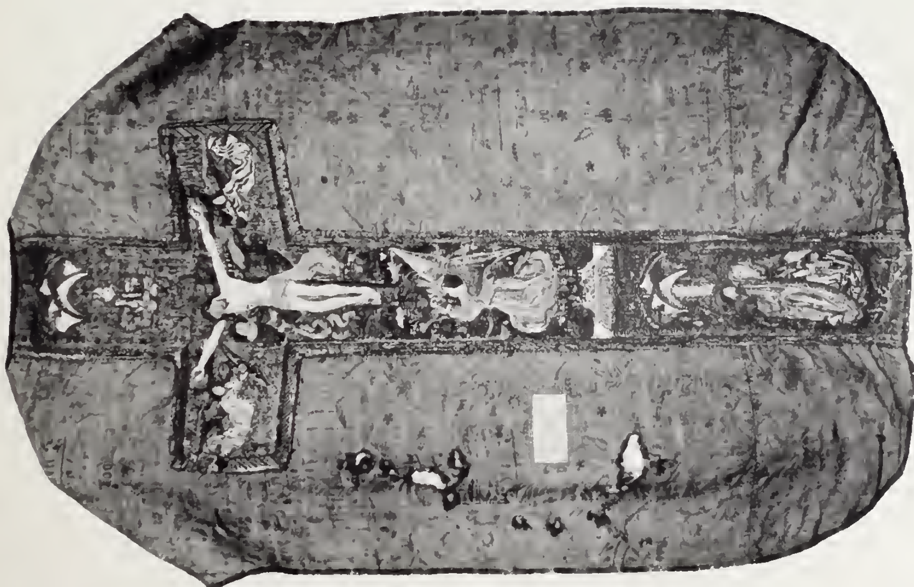

Fig. 67

Fig. 69

Dalmatica, Linköpings Domkyrka

Fig. 70

"Stola", Askeby (kloster)kyrka

Fig. 69

Dalmatican, ursprungligen ett plagg tillhörande den klassiska romardräkten, upptogs sedermera af den kristna kyrkan, där den bars af diakonen och biskopen liksom af påfven själf. Den här afbildade dalmatican — en af de få ännu bevarade — är af blåaktig sammet med påsydda ornament. Längd 1,27 meter. (Rörande de olika kyrkliga klädesplaggens inbördes placering jfr. H. Hildebrand: Sveriges medeltid III. sid. 573 ff.)

Fig. 70

När presten vigdes i den romerska kyrkan, betecknade stolan Herrans ok. Ursprungligen bars stolan af diakonen, men längre fram ingick den äfven i det lägre presterskapets och biskopens dräkt. Stolor äro i Sverige sällsynta.

Fig. 69—70

Fig. 69

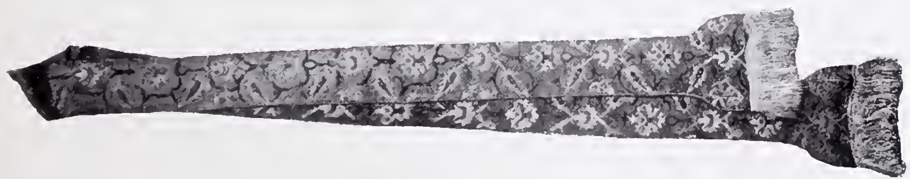

Fig. 70

Fig. 71

Antependium, Östergötlands museum

Fig. 71

Antependium (ante = framför, pendere = hänga) till altarbord, af fasoneradt rödaktigt sidendamast med sydd och pärlstickad bård. De sydda figurerna framställa: längst till vänster bebådelsen, i midten en pietagrupp samt längst till höger Kristi födelse. Särskildt anmärkningsvärda äro bårdens vapen, som visa flere af de i upproret mot konung Magnus på 1350-talet deltagande stormännens sköldemärken, nämligen från vänster räknadt: ulfåsaättens vapen, sture (natt och dag) grip, sture (natt och dag) vinstorperätten, sparre. De stora bokstäfverna å antependiets midt äro i senare tid påsydda. Bården från 1300-talet, damasten från 1500-talet. Längd 3,06 meter.

Fig. 71

Fig. 72

Antependium,

Statens Historiska Museum

Fig. 72

Antependiet är af röd, fasonerad sammet, med en i hvitt, rödt, guld, blått m. fl. färger sydd bård, hvilken senare måhända är tillverkad i Vadstena kloster. 1400-talet.? Längd 0,75 meter.

Fig. 72

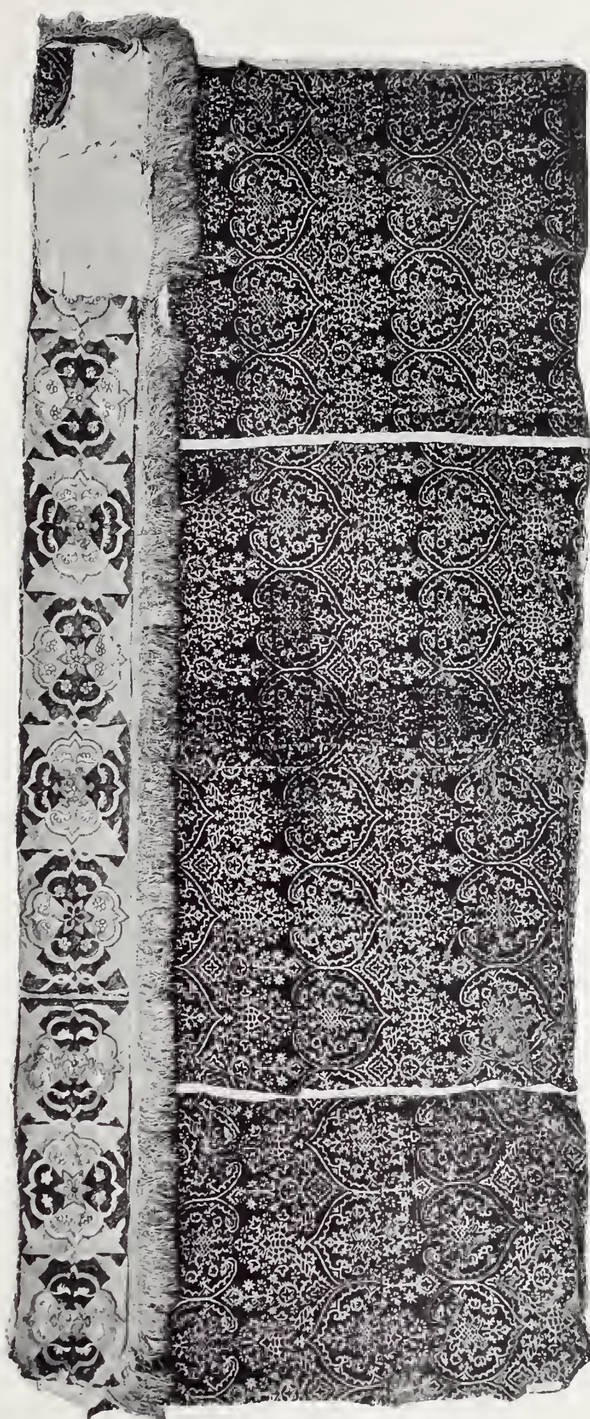

Fig. 73

Bård till Antependium,
Askeby (kloster)kyrka, Östergötland

Fig. 74

Bård till Antependium,
Vadstena (kloster)kyrka

Fig. 75

Bård till Antependium,
Vadstena (kloster)kyrka

Fig. 73

På bårdens midt synes ett Kristushufvud och på sidorna därom en ornamentsranka med i fälten insydda praktfulla bokstäfver, bildande orden H - I - E - L - P — M - A - R - I - A. Här och hvar äro små adliga vapen insydda. Slutet af medeltiden. Längd 1,98 meter.

Fig. 74

Å bårdens midt synes Maria omgifven af solstrålar och med bokstäfverna M(ater) N(ostra) vid fötterna. På ömse sidor om Mariabilden finnes en i guld och silfver utförd ranka med stora blommor, karakteristiska för sengotiken. Längst till höger synas tvänne i annan teknik utförda vapen.

Fig. 75

Bården är indelad i bågfält, inom hvilka synas framställningar ur Joachims och Annas samt Kristi historia.

Fig. 73—75

Fig. 73

Fig. 74

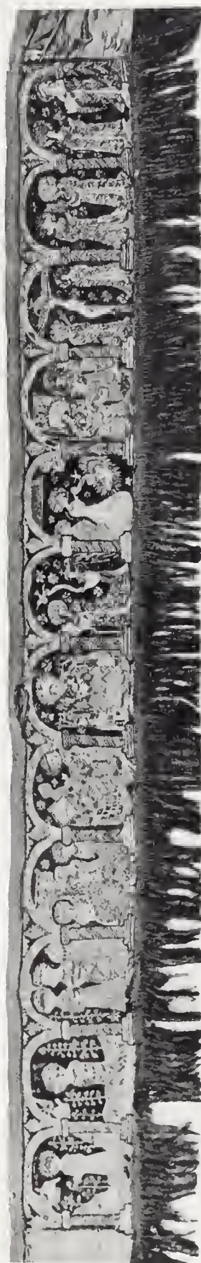

Fig. 75

Fig. 76 a — d

Detaljer från Fig. 71, 73—75

Fig. 76 a—d

Fig. 76 a. Detalj af bården å antependiet fig. 71.
„ 76 b. Detalj af bården från Askeby klosterkyrka, fig. 73.
„ 76 c. Detalj af bården från Vadstena klosterkyrka, fig. 74.
„ 76 d. Detalj af bården från Vadstena klosterkyrka fig. 75.

Fig. 76a — d

Fig. 76a

Fig. 76b

Fig. 76c

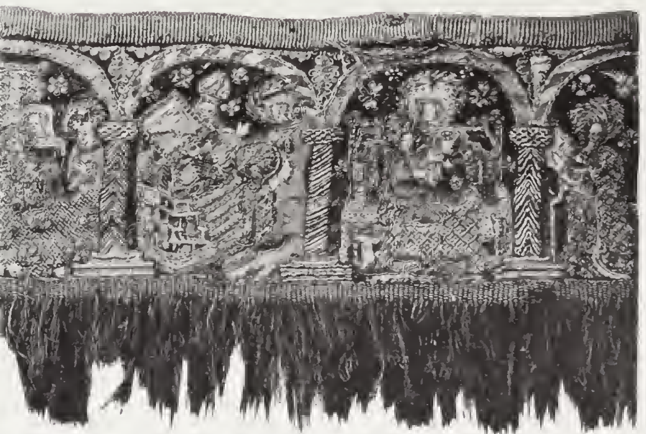

Fig. 76d

Fig. 77

Gallerdörr till s. k. Sakramentshus,
Herrestads kyrka, Östergötland

Fig. 77

Järndörren med sin ram af trä har sannolikt suttit framför någon väggnisch, i hvilken förvarats kyrkans heliga kärl eller, att döma af de nedtill sittande ljushållarne, någon den lilla landskyrkans relik, som man i fromhet velat ära och anropa genom brinnande vaxljus. Slutet af medeltiden. Höjd 0,94, meter.

Fig. 77

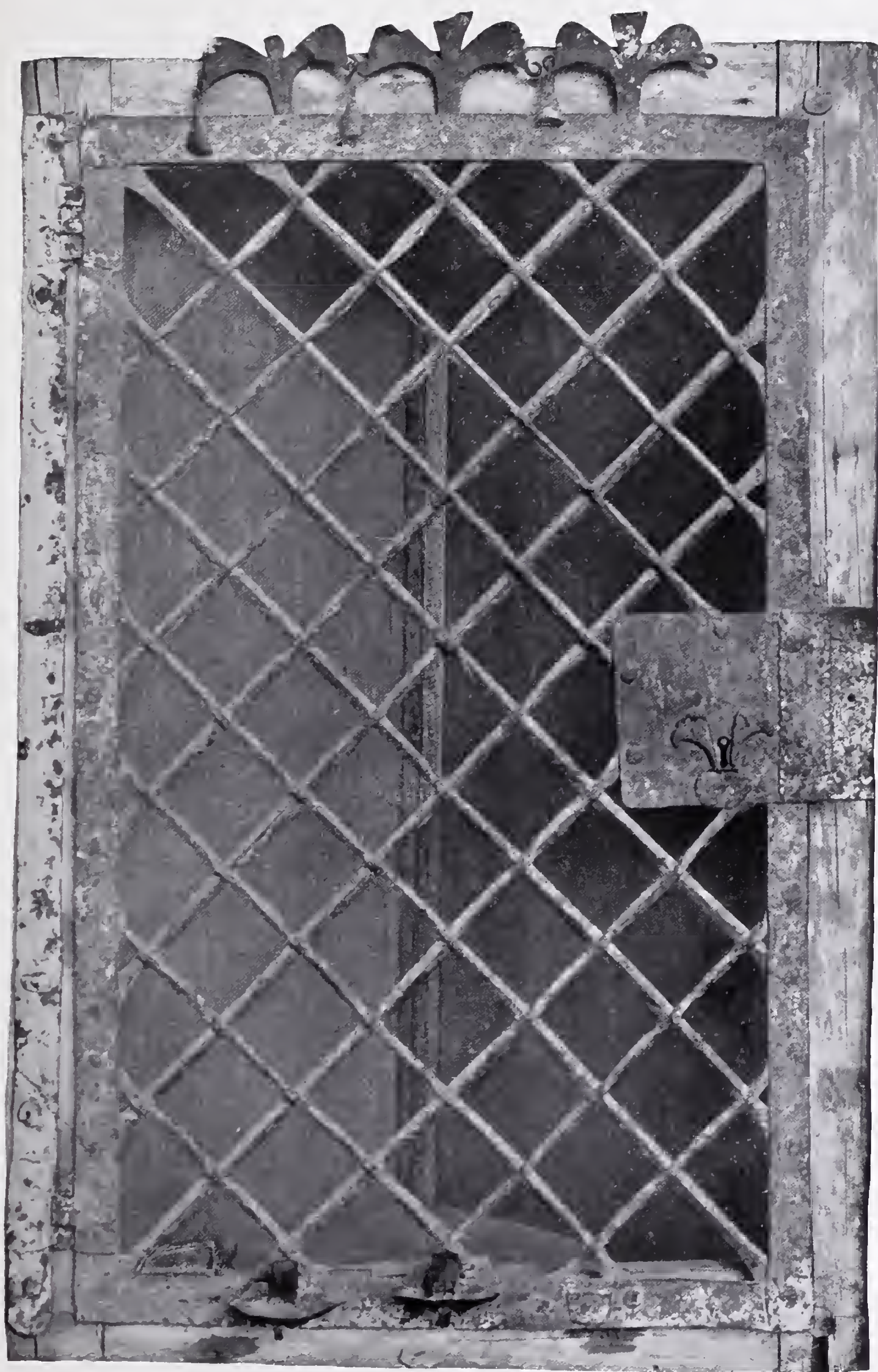

Fig. 78

Emaljeradt Krucifix,
Trehörna kyrka, Östergötland

Fig. 79

Relikskrin af emalj, Uppsala Domkyrka

Fig. 78

Kristusbildens krona och midjeskört samt den korsformiga plattan äro emaljerade. Krucifixet har suttit såsom midtparti på ett processionskors (jfr H. Hildebrand: Sveriges Medeltid III. fig. 556 a.) Senromansk typ, omkring år 1200. Höjd 0,73 meter.

Fig. 79

På det ursprungligen för reliker afsedda skrinets takås har ett hål i senare tid blifvit upptaget, hvarigenom skrinet förändrats till kassaskrin. Det skall ock enligt traditionen hafva tillhört den påflige legaten Arcimboldus, hvilken under början af 1500-talet bedref aflatshandel i Sverige. Arcimboldus utfärdade aflatsbref äfven för kyrkor och enskilde i Östergötland. — Franskt arbete från tiden omkr. 1200. Höjd 0,22 meter.

Fig. 78

Fig. 79

Fig. 80—81

Paten och Kalk, Vadstena (kloster)kyrka

Fig. 80

I patenens midt synes Kristus i mandorlan. Kring yttre kanten läses i majuskelskrift änglahälsningen: AVE. MARIA. GRACIA. PLENA. DOMINVS. TECVM. BENEDICTA. TV. IN. MVLIERIBVS. ET. BENEDICTVS. FRVCTVS. VENTRIS. TVI. AMEN + Diameter 14,5 cm.

Fig. 81

Å kalkens fot finnas emaljerade bilder af Kristus- och Mariasymbolerna, lammet och pelikanen samt symbolerna af de fyra evangelisterna. Kalk och paten, bägge samtida från 1300-talet, äro af förgyldt silfver. Höjd 15 cm.

Fig. 80—81

Fig. 80

Fig. 81

Fig. 82

Kalk, tillhörig Friherre Gustaf Banér,
Ås, Östergötland

Fig. 83

Kalk, Vreta (kloster) kyrka

Fig. 82

Den praktfulla kalken är af förgyldt silfver och prydes å foten af ädla stenar samt af bilder utförda i emalj. Å rundlarne på skaftets knapp står bokstäfverna I H E S V S. Italienskt arbete från 1300-talet.

I bottnen äro ingraverade ägarnes vapen och initialer ända sedan 1400-talet. Den äldsta gravyren synes dock vara gjord först i början af 1600-talet. Höjd 17,5 cm.

Fig. 83

Kring kalkens skaft synas helgonbilder, ställda i nischer under baldakiner och på den sexkantiga foten finnas sköldar, af hvilka fem hafva en örn i emalj och den sjätte, Kristus på korset med Johannes och Maria i relief. Nedtill vid foten lämnas följande upplysning i minuskler: *In honore sancti viti martiris istum calicem dedit Johannes Monik prepositus in tfevena.* (Till den helige martyren Vitus' ära gaf Johannes Monik, prost i Tfevena(?) denna kalk.) Höjd 24,5 cm.

Fig. 82—83

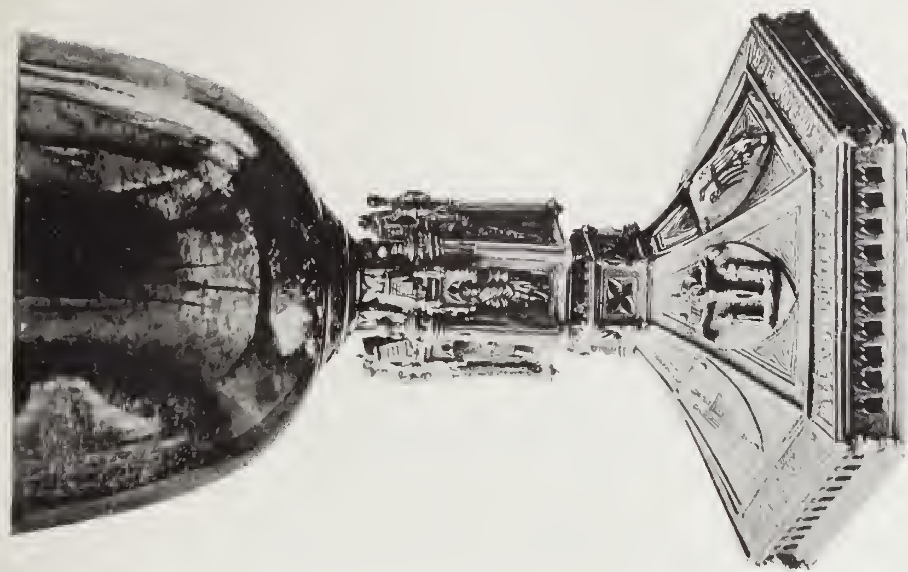

Fig. 83

Fig. 82

Fig. 84

Kalk, Askeby (kloster)kyrka

Fig. 85

Kalk, Vadstena hospital

Fig. 84

Å kalkens fot finnas ett litet krusifix, Bondevapnet samt inskriptionen: *orethe pro thordone bonde rörikxson milite qui fecit hūc calicum parari ad honorem beate birgitte.* (Bed för riddaren Thord Bonde Röriksson, hvilken lät göra denna kalk till den heliga Birgittas ära.) Thord Röriksson Bonde var västmanlands lagman och dog år 1417. Kalken är af förgyldt silfver; skålen yngre än foten. Höjd 21,5 cm.

Fig. 85

Å kalkens fot synas ingraverade helgonbilder samt inskriften: *de vera vite, fert hoc vas pocula vite,* (af det sanna vinträdet, bringar detta kärl lifvets dryck). Ett bomärke angifver en borgerlig gifvare. Foten och knappen förskrifva sig från slutet af medeltiden, under det skålen är yngre, beroende därpå, att den medeltida skålen blef för liten, sedan äfven lekmännen efter reformationens införande, fingo åtnjuta vinet i nattvarden. Höjd 18 cm.

Fig. 84—85

Fig. 85

Fig. 84

Fig. 86—87

Paten och kalk, Styrestads kyrka, Östergötland

Fig. 86

Å patenens midt synes en bild af den helige Laurentius (med halstret) och å kanten bilder af Kristi hufvud, händer och fötter samt inskriften: *Agnus d(e) i qvi tolis pecata mundi* (Guds lam, som borttager världens synd). 1500-talet. Diameter 17 cm.

Fig. 87

Å kalkens fot synas bilden af Kristus på korset, S:ta. Anna och S:ta. Catarina af Alexandria. 1500-talet. Höjd 22 cm.

Fig. 86—87

Fig. 87

Fig. 86

Fig. 88—89

Paten, Linköpings Domkyrka

Fig. 88

Å patenens öfversida finnes ingraverade: i midten, lammet med korsfanan (Kristus) och å kanten, ett språkband med inskriften: *beder vel för her nelis tursons siel af krakarum som vart ridder po te helge graf och god miskun sik over*, samt bjelkevapnet. Denna inskrift afser sannolikt Nils Turesson Bjelke, som i konung Sigismunds följe lämnade Sverige, men dock sedermera fick tillstånd att återvända till fäderneslandet. Herr Nils afled 1625 och är med sin hustru Katarina Oxenstjerna begrafven i Linköpings domkyrka.

Fig. 89

Å patenens undersida synes S:ta Anna omgifven af ett inskriptionsband, å hvilket läses: *help sancte Anna sielf triddie (lenk?) evich amen.* Om S:ta Anna, moder till Maria, Kristi moder, heter det ofta i medeltidslitteraturen “sjelf tredje.“ Diameter 18 cm.

Fig. 88—89

Fig. 89

Fig. 88

Fig. 90—91

Silfverkanna, Mjölby kyrka, Östergötland

Fig. 90—91

Kannan, som med sitt storskäggiga Silenusansigte starkt påminner om de tyska s. k. Bartmannakrusen af stengods, är i botten märkt med den för staden Augsburg utmärkande piniekotten.

Vikten är likaledes angifven i botten dels till 131 $^{1}/_{4}$ lod, dels till 133 lod. En liknande, fast något mindre kanna finnes bland kyrksilfret på Ulriksdals slott. (Se Ludvig Looström: "Det gamla kyrksilfret på Ulriksdal", meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1899 II). Midten af 1600-talet. Höjd 26 cm.

Fig. 90—91

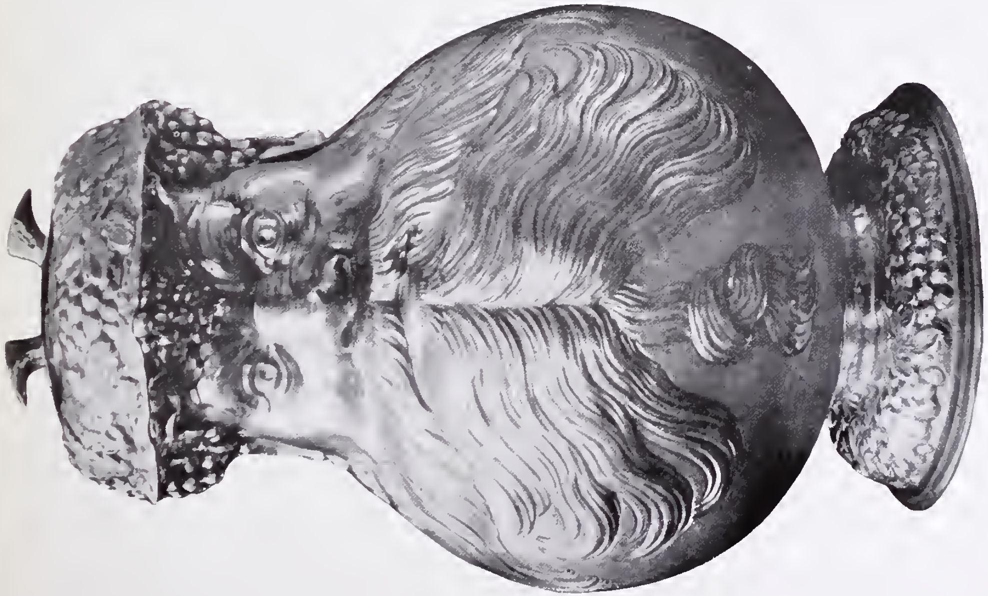

Fig. 91

Fig. 90

Fig. 92

Mässhake, Örtomta kyrka, Östergötland (Slutet af 1600-talet)

Fig. 93—94

Skål och dryckeskanna af silfver, (omkring 1700) tillhöriga Friherre Gustaf Banér, Ås, Östergötland

---

Fig. 92

Nedtill på mässhaken synes ett stort och praktfullt Wellingk-Banérskt vapen. Mässhaken såväl som flere dyrbara silfverföremål med samma vapen, vägande ej mindre än 507 $^1/_2$ lod, äro till Örtomta kyrka skänkta af generalen Grefve Mauritz Wellingk († 1727) och hans maka Ebba Margaretha Banér; den dyrbara och vapenprydda utrustningen utgör ett präktigt exempel på den “prydning“, hvarmed ofta de små landskyrkorna under storhetstiden begåfvades af socknens adliga herrskap.

Fig. 93—94

Skålen såväl som kannan, hvilka bägge hafva insatta tyska silfvermynt, till största delen thalrar från 1500-talet, synas dock ej vara tillverkade förr än inemot år 1700. Dessa silfverpjäser skola hafva utgjort en gåfva till ofvannämnde generalen Grefve Mauritz Wellingk. Skålens höjd 18,52, bredd 30 cm. Dryckeskannans höjd 25 cm.

Fig. 92

Fig. 93

Fig. 94

Fig. 95

Uppslag i Östgötalagen

Fig. 95

Under inflytande af den förändrade rättsuppfattning, som särskildt kyrkan, genom sin ökade maktställning under senare hälften af 1200-talet gjorde gällande, tillkommo de flesta af våra s. k. landskapslagar.

Ehuru Magnus Erikssons allmänna landsdag från midten af 1300-talet officiellt skulle ersätta landskapslagarna, fortforo dock dessa, åtminstone i vissa trakter, att äga giltighet ända långt in på nyare tiden.

Fig. 95 visar ett uppslag från en handskrift af Östgötalagen i Kungl. Biblioteket, nedskrifven mellan åren 1285—1295. Denna synnerligen prydliga lagbok är i sin helhet utgifven i facsimile från Generalstabens litografiska anstalt.

Fig. 95

Fig. 96

Latinsk mässbok, Östra Stenby kyrka, Östergötland

Fig. 96

I den nu fragmentariska handskriften, som sannolikt förskrifver sig från 1400-talet, finnas nedtill å sidorna anteckningar från tiden omkring år 1600. Å första bladet läses: Thessa öfverlefvor af thet gamla Missale Romanum, som sönderrifvit låg, lät undertecknad för åminnelse skull inbinda i thetta band. — — — —

Stenby den 2 November 1742.

Pet. O. L. Tempelman

Past. i Ö. Sten.

Fig. 96

Fig. 97

Uppslag ur “Diarium Vazstenense“,
Carolinabiblioteket i Uppsala

Fig. 97

"Diarium Vazstenense" är en dagbok eller s. k. tänkebok rörande märkligare händelser, särskildt sådana som rörde klostret. Boken omfattar tiden 1344—1544. (jfr Scriptores rerum svecicarum I sid. 99.) Vadstenaklostret, som var ett centrum för det litterära lifvet i Sverige under senare medeltiden, ägde ett bibliotek med ej mindre än omkring 1,400 band, en för de medeltida förhållandena högst betydande bokskatt.

Fig. 97

Fig. 98

En sida ur “Vita Catharinæ“,
Kungliga Biblioteket, Stockholm

Fig. 98

"Vita Catharinæ" eller Catharinas lefnad, författad af Vadstenamunken Ulpho, är den första i Sverige (1483?) tryckta bok. Vid Catharinas translation eller skrinläggning Vadstena 1489, omnämnas bland de gåfvor, som abbedissan utdelade till några af de förnämsta bland de närvarande äfven *eena book som stodh i S. Catharinæ Historia.*

Fig. 98

ſublata optate ſaluti reſtitui merebatur. Teſtes dñs iohānes ormeri. ⁊ dñs bñdictus de qwillige pſbiteri.

Anno dñi Mcdlxx Quidā ſacerdos Sueno noīe de gókhē ſcareñ dyocef volens pficiſci in oplandiam vbi celebrarent nupcie ſororis ſue. cū venit ſkenīgiam pes equi ſimul cū crure tumuit in mira magnitudine/ita q nullomō ſe mouere nequibat/qui ad diuinū auxiliū fugit cū humanū nō affuit flexis genibȝ orans deum et dñam katherinā. eidemq dñe katherine vouit. ſuū ſeruiciū ⁊ oblacionē/quo facto equū aſcendit eadeȝ hora ⁊ reſam ſuā ſine omi difficultate perfécit. Teſtes dñs Benedictus de qwillinge ⁊ frater Nicolaus vnus de quatuor familiaribȝ manaſterij wadzſteñ.

Anno dñi Mcdlxx. Quidam iuuenis de tiwſt captiuatus in domo patris ſui ⁊ poſitus in turri caſtri dicti ſtekaholm non pro iuſta cauſa ſed ecōtra et ibi a feſto ſancti laurencij vſq ad feſtum ſancte Birgitte détinebatur. et tunc emiſſus fuit in curia vt laboraret ligna findendo et alia prout iubentibȝ placeret. et ne effugere valeret poſitum eſt quoddā calcar lengū et groſſū de ferro circū os eius/⁊ qr fruſtratus omi ſpe ſuffragij hūani ſe erexit in ſublime inuocādo deū btām birgittā ⁊ pcipue eius filiā dñaȝ katherinā/eiq ſe ⁊ ſuū offertoriū pmiſit wadzſtē offeréndū. mox tali pacto inito ⁊ in hoc pposito firmatus cū puo lapide attēptauit frāgē dcm calcar ⁊ pmo ictu ſoluebat ⁊ liberatus ē. et poſtmodū euaſit manus iniquoꝝ. venitq wadzſteñ perficiēdo

Fig. 99

Sida i Olaus Magni “Historia de Gentibus Septentrionalibus“.

Fig 99

Olaus Magni *Historia de Gentibus septentrionalibus* eller Historia om de nordiska folken trycktes först i Rom 1555. Detta arbete, som är den första mera uttömmande kulturhistoriska skildring af ett europeiskt folk, blef af banbrytande betydelse och har utkommit på latin, franska, italienska, holländska, tyska och engelska, i tillsammans 21 upplagor. En svensk öfversättning är för närvarande under utarbetning. Olaus Magnus, som var född i Skeninge (?) 1496, måste på grund af sina starka katolska sympatier lämna Sverige, men utnämndes dock af påfven till Sveriges ärkebiskop. Olaus Magnus dog 1558 i Rom och begrofs i S:t Peterskyrkan därstädes.

Fig. 99

De forma, & vſu antiquarum nauium Septentrionalium.

CAP. II.

Exteri hoſtes infeliciter pugnant.

ALVSTRIVM bellorum progreſſus & exitus in Septentrionalibus regnis, hanc ſortem & viciſsitudinem circa externum hoſtem retinent, vt rebus infeliciter (quemadmodum frequentius ob locorum ignorantiam accidit) geſtis, per inuia, ac deuia, ſyluarumq; compendia ad nauigia certo loco repoſita, refugium habeant duces: dumq; ab initio, quoties vnus alterum, aut pariter ambo alterutrum ſe mutuo leui forſan ratione ad prælia prouocabant, continuum iter habuerunt, vtputa propter raptas virgines, aut arripiendas (prout Saxo Danorum hiſtoricus in Aquilonaribus regnis inter potentiſsimos Principes frequenter meminit, etiam interueniente cruentiſsimo bello, fuiſſe factum) inglorii, & non ſine clade redierunt. Porma igitur vetuſtarum nauium iuxta fluctuum breuem, vel ſpatioſum curſum, lata, vel oblonga fabricatur: veluti in mari Oceano verſus Noruagianos, vbi ſpatioſæ, ſicuti Hiſpanici maris, vndæ longas, lataſq; recipiunt naues: quemadmodum in mari Gothorum, Sueonumq; littora

Raptus virginũ

Naues iuxta vim fluminũ fabricantur.

Fig. 100

Bok, tryckt 1533,
Söderköpings Stadskyrka

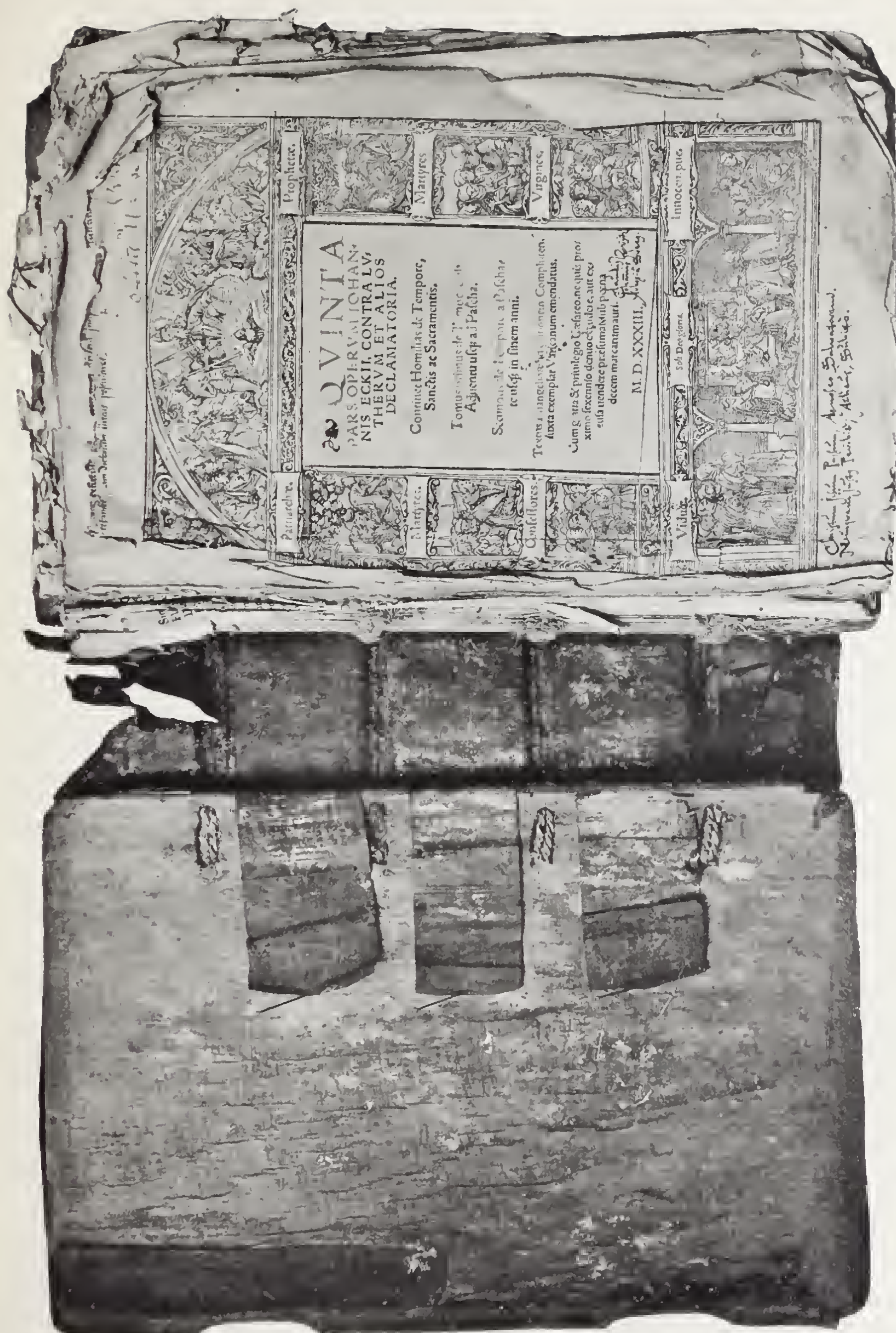
Fig. 100

Bland de böcker och tryckalster, som förvaras i Söderköpings stadskyrka, finnes äfven en af Luthers bekante motståndare doktor Eck utgifven, i Augustæ Vindelicorum (=Augsburg) per Alexandrum Vueyssenhorn MDXXXIII (= 1533) tryckt bok med titeln:

Qvinta pars operum
Johannis Eckii, contra Lutherum et alios declamotoria.

Boken synes alltså vara ett minne från katolicismens sista dagar i Sverige.

Fig. 100

Patriarchæ.
Prophetæ.
QVINTA
PARS OPERVM IOHANNIS ECKII, CONTRA LVTHERVM ET ALIOS DECLAMATORIA.
Continet Homilias de Tempore, Sanctis ac Sacramentis.
Aduentu usq; ad Pascha.
te usq; in finem anni.
iuxta exemplar Vaticanum emendatus.
Cum gratia & priuilegio Cæsareo, ne quis proximo sexennio denuo excudere, aut excusa uendere præsumat sub pœna decem marcarum auri.
M. D. XXXIII.
Martyres.
Martyres
Confessores.
Virgines.
Viduæ.
Soli Deo gloria.
Innocen. pue.

FÖRTECKNING PÅ DE AFBILDADE FÖREMÅLEN OCH DERAS ÄGARE

Bilaga till *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening, 1906.*

Stockholm 1907
Justus Cederquists Kemigr. Anst., Bok- & Ljustryckeri.